

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та методики початкової освіти**

**Формування естетичного сприймання
навколишньої дійсності та художніх творів
молодшими школярами на уроках
образотворчого мистецтва**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 213 м.з. групи
Попова Еріка Василівна

Керівник:

кандидат педагогічних наук,
доцент **Шестобуз О.С.**

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № 4 від 04 листопада 2025 р.

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

Чернівці – 2025

АНОТАЦІЯ

Попова Е.В. Формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього рівня «магістр» зі спеціальності 013 Початкова освіта. Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2025. 91 с.

Кваліфікаційна робота розкриває особливості формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва. Здійснено аналіз актуальності проблеми формування естетичного сприймання особистості, розкрито вікові особливості та специфіку організації естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва.

Здійснено констатувальне дослідження стану сформованості естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва. Обґрунтовано педагогічні умови та визначено методичний інструментарій формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва.

Ключові слова: естетичне сприймання, навколишня дійсність, художні твори, урок образотворчого мистецтва.

ABSTRACT

Popova E.V. Formation of aesthetic perception of the surrounding reality and works of art by younger schoolchildren in fine art lessons. Manuscript. Qualification work for obtaining the Master's degree in specialty of 013 Primary Education. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Chernivtsi, 2025. 91 p.

The qualification work reveals the features of the formation of aesthetic perception of the surrounding reality and works of art by younger schoolchildren in fine arts lessons. The relevance of the problem of forming the aesthetic perception of a person has been analyzed, age-related features and the specifics of the organization of the aesthetic perception of the surrounding reality and works of art by younger schoolchildren in fine arts lessons have been revealed.

An ascertaining study of the state of formation of aesthetic perception of surrounding reality and works of art by younger schoolchildren in fine arts lessons was carried out. Pedagogical conditions are substantiated and methodological tools for the formation of aesthetic perception of the surrounding reality and works of art by younger schoolchildren in fine arts lessons are determined.

Key words: aesthetic perception, surrounding reality, works of art, fine arts lesson.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Е.В. Попова

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СПРИЙМАННЯ НАВКОЛИШНЬОЇ ДІЙСНОСТІ ТА ХУДОЖНІХ ТВОРІВ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА	9
1.1. Актуальність проблеми формування естетичного сприймання особистості в наукових джерелах	9
1.2. Вікові особливості формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами	18
1.3. Організація естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва	25
Висновки до першого розділу	34
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СПРИЙМАННЯ НАВКОЛИШНЬОЇ ДІЙСНОСТІ ТА ХУДОЖНІХ ТВОРІВ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА	36
2.1. Дослідження стану сформованості естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва	36
2.2. Характеристика педагогічних умов формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва	47
2.3. Методичний інструментарій формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва	57
Висновки до другого розділу	67
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ	78

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Пізнання навколишньої дійсності молодшими школярами бере свій початок з накопичення чуттєвого досвіду та матеріалу, який усвідомлюється з метою опанування знаннями, які адекватні навколишньому світу з відповідними зв'язками та залежностями. У молодших школярів відсутність конкретних образних уявлень про довкілля може призвести до формального освоєння знань. Учням досить складно уявити об'єкт або предмет, якщо ці об'єкти або їхні зображення не сприймалися ними раніше.

Наочно-чуттєву основу естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами забезпечують спостереження. Спостереження – цілеспрямоване сприймання індивідом якогось об'єкта, яке потребує вольових зусиль. На уроках образотворчого мистецтва воно необхідне. Адже для того, щоб вдало відтворити свої образотворчі можливості на папері учні мають з різних боків сприймати предмет для отримання необхідних уявлень про нього.

На уроках образотворчого мистецтва виокремлюється одна з форм творчої діяльності учнів, художнє відтворення об'єктів і явищ дійсності. Мистецтво відтворює дійсність завдяки художнім образам, які є індивідуально привласненими та відображеними у кольорах, лініях, формах тощо.

Завдяки мистецькому ставленню до дійсності актуалізується певна посередність між реальністю та уявним світом, між доступним і фантастично віддаленим у позиції особистості, що створює певний художній образ. А індивідуалізована реальність створюється уявою та руками конкретної людини.

Відомо, що протягом тисячоліть людство послуговується малюнком, який є основним засобом зображення навколишньої дійсності в образотворчому мистецтві. У змісті зображеного в малюнках є можливість

поринути у внутрішній світ дитини, сприйняти логіку творчості учнів, виявити рівень їхнього уміння спостерігати.

Тому сьогодні без розвитку естетичного сприймання об'єктів навколишньої дійсності, без розвитку спостережливості, що певною мірою сприяють творчій продуктивності, складно рухатися вперед в різних галузях і мистецтві. Володіння умінням спостерігати в теперішній час вкрай необхідне у всіх галузях життя.

Метою естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва є створення художнього образу з використанням: кольору, лінії, штрихів, плям, форм, об'єму тощо. Ці засоби виразності з образотворчого мистецтва виокремлюються в живописі, графіці, архітектурі, скульптурі, декоративно-прикладному мистецтві.

Стан дослідження проблеми. У працях І. Андрущенко, В. Моляко, В. Мотузенко, Н. Стецько та ін. розкриваються особливості формування естетичних почуттів, творчої уяви та здібностей в учнів початкових класів, їхніх пізнавальних інтересів до творчої діяльності.

Проблема формування естетичного сприймання та спостережливості учнів висвітлюються у доробку дослідників І.Демченка, Д.Джоли, І.Зязюна, О.Клименка, С.Коновець, Л.Левчук, Л.Масол, О.Савченко, О.Скрипченка та ін.

Крім того, в аспекті досліджуваної проблеми естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва вагомими є праці дослідників Н. Аверянової, В.Котляр, Н.Стасюк, В. Сухомлинського, В. Томашевського, В. Шпак тощо.

Обґрунтована актуальність та теоретична база дослідження стали основою вибору теми наукового дослідження *«Формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Зміст дослідження відповідає науковому напрямку кафедри педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Мета дослідження: обґрунтувати педагогічні умови формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати актуальність проблеми формування естетичного сприймання особистості в наукових джерелах.

2. Розкрити вікові особливості та специфіку організації естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва.

3. Дослідити стан сформованості естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва.

4. Обґрунтувати педагогічні умови та визначити методичний інструментарій формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва.

Об'єкт дослідження – формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва.

Методи дослідження:

– теоретичні: вивчення та аналіз психологічної, педагогічної, методичної літератури, педагогічного досвіду вчителів-практиків, узагальнення, систематизація інформації з метою дослідження особливостей

формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва.

- емпіричні: педагогічне спостереження, бесіда, опитування, констатувальний експеримент;

- математичні: обробка числових відомостей з графічним унаочненням результатів дослідження з метою виявити стан формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає в аналізі актуальності проблеми формування естетичного сприймання особистості у науковій літературі; розкритті вікових особливостей та специфіки організації естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва; в обґрунтуванні педагогічних умов та методичного інструментарію формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва.

Практичне значення результатів дослідження полягає у використанні вчителями матеріалів дослідження у процесі викладання образотворчого мистецтва в початкових класах, під час позакласних виховних заходів з молодшими школярами з використанням засобів образотворчого мистецтва, а також під час викладання навчальних дисциплін художньо-естетичного циклу.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження представлялися на засіданні методичного об'єднання вчителів початкових класів Рокитненського ліцею Новоселицької міської ради Чернівецького району Чернівецької області.

Публікації. Основні положення та результати досліджуваної проблеми були презентовані на:

– Щорічній студентській науковій конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича «Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи (м. Чернівці, 06 травня 2025 р.).

– Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (м. Переяслав, 30 квітня 2025 р.).

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота має вступ, два розділи, декілька парagraфів, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел і додатки.

РОЗДІЛ 1.

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО
СПРИЙМАННЯ НАВКОЛИШНЬОЇ ДІЙСНОСТІ ТА ХУДОЖНІХ
ТВОРІВ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ НА УРОКАХ
ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

**1.1. Актуальність проблеми формування естетичного сприймання
особистості в наукових джерелах**

Сучасне суспільство все більше звертає увагу на розвиток мистецтв. Важливе місце серед багатьох мистецьких напрямків займає саме образотворче мистецтво. Необхідність вивчення образотворчого мистецтва не викликає жодного сумніву, адже для гармонійного розвитку особистості необхідне розуміння не тільки матеріального світу, а й духовного.

Вивчення образотворчого мистецтва є актуальною міждисциплінарною науковою проблемою, яка постійно під увагою дослідників. Оскільки дуже гостро стоїть у сучасному суспільстві і потребує вирішення проблема формування духовності молодшого школяра, проблема правильного його виховання в самому початку життя, ще з дитинства.

Значущий потенціал образотворчого мистецтва знаходиться міститься у його суті та базується на емоційності свідомості, естетичних ідеалах особистості, які виникають первинно щодо інтелекту під час формування духовних інтересів, відношення до дійсності.

Образотворче мистецтво серед інших видів мистецтв є унікальним у процесі вирішення художніх і особистісних завдань розвитку учнів, їхнього громадянського та духовного становлення. Зумовлюється зазначене природою сприймання змісту образотворчого мистецтва та специфікою образотворчої діяльності, яка є однією з доступних, емоційних і захоплюючих форм творчості школярів.

Образотворче мистецтво – унікальний чинник пізнання навколишнього світу, розкриття почуттів та роздумів, радощів і страждань молодших школярів. Педагоги зазначають, що воно може бути засобом розвитку учнів різних вікових груп. дітям дошкільного і молодшого шкільного віку зрозуміла образність, конкретність і емоційна виразність мистецьких виробів.

Художні цінності передають учням досвід, який є необхідним для розвитку їхньої уяви та фантазії. Художні засоби розкривають здібності до різних професій: художника, скульптора, модельєра, дизайнера, архітектора, фотографа.

Інтерес до освітніх можливостей змісту образотворчого мистецтва сьогодні зростає. Зміна методичних аспектів, посилення зв'язків між культурою та освітою, утвердження самоцінності школярів покращили науково-методичні розробки в цій галузі.

Художньо-естетична ефективність уроків образотворчого мистецтва залежить насамперед від того, наскільки педагог зможе створити на уроці емоційний настрій, забезпечити атмосферу захопленості, використовуючи для цього інтеграцію різних видів мистецтв і власні акторські та режисерські здібності.

Упровадження предмета «Мистецтво» базується на думці: без художньої підготовки освічена, культурна людина не сформується. Вирішення проблеми організації навчальної діяльності учнів на уроках образотворчого мистецтва обумовлено багатьма факторами серед яких найбільш вагомим є наявність двостороннього зв'язку між творчими здібностями школярів і творчими здібностями самого педагога, де вчитель виконує функції не тільки організатора, але й співучасника педагогічного процесу.

Використання різних нетрадиційних технік в організації образотворчої діяльності передбачає пріоритет у пізнавальній діяльності, що сприяє формуванню пізнавальної активності, забезпеченню ефективного розвитку та формуванню школярів відповідно з цілями особистісного розвитку.

Тому, організація образотворчої діяльності молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва є специфічною та обумовлена такими факторами.

У першу чергу пов'язуються з процесом формування творчих здібностей школярів, що зазначається у своїх працях І.Демченко, С.Сисоевою, В.Томашевським та ін. Крім того, відомо, що образотворче мистецтво є специфічною формою у процесі відображення навколишньої дійсності як цілісності в образі світу.

Вплив образотворчого мистецтва, участь у художній творчості в різних формах створює міцне підґрунтя, коли виявляються та розвиваються художні та інші здібності для розкриття творчих можливостей в інших сферах діяльності.

При правильній чіткій організації вивчення образотворчого мистецтва в початковій школі художня діяльність впливає на психіку молодших школярів, що є найближчим шляхом до розвитку духовності особистості.

Процес становлення морально-духовної та внутрішньої культури молодших школярів, їхнього гармонійного розвитку забезпечується під час вивчення образотворчого мистецтва, що має вагоме значення серед емоційних чинників впливу на учнів, надзвичайно тонко впливає на різні аспекти дитячої чутливості сприймання.

За словами В.Сухомлинського: «Мистецтво – це час і простір, у якому живе краса людського духу. Оскільки мистецтво є складовою частиною духовної культури суспільства і специфічним видом духовного освоєння світу, воно має неоціненне значення для цілісного суспільного виховання учнів, їх естетичного та інтелектуального розвитку» (В.Сухомлинський, 2012).

Навчальний предмет «Мистецтво» спрямовується на засвоєння знань, які викликають у молодших школярів позитивні емоції саме від процесу опанування світу образотворчого мистецтва, збагачує внутрішній світ учнів, закладає основи духовності.

Цілеспрямована організація естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва має вплив на психічний і духовний розвиток учнів, є важливою серед творчих аспектів діяльності дітей.

Проблема формування естетичного сприймання молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва обґрунтовується в працях С.Карпенчук, С.Коновець, Н.Миропольської, О.Савченко та ін.

Естетичне сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва відзначається засвоєнням школярами нових знань, умінь і навичок в образотворчій діяльності.

Основними завданнями, які реалізується у процесі організації естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва є:

- формування осмислення значення наукових знань з образотворчого мистецтва;
- розвиток творчих здібностей, потреб у глибокому та творчому оволодінні знаннями, навчанні емоційно здобувати знання;
- виховання позитивних інтересів і мотивів під час образотворчої діяльності, відповідальності у навчанні;
- розвиток особистісних здібностей, створення умов, в яких уяні зможуть самореалізуватися;
- засвоєння змісту загальнолюдських і культурних цінностей;
- оволодіння основами розумової діяльності та елементами художньої культури.

Чітка організація образотворчого мистецтва в початковій школі має реалізуватися насамперед у творчій діяльності учнів:

- виконання посильних творчих завдань, які б поступово ускладнювалися;
- вправи на творче відтворення;

– пошук і створення самобутніх дитячих робіт, сприймання форми предметів, кольору, ліній як одного із засобів передачі настрою.

Цьому перш за все сприятиме ілюстративний підбір творів майстрів образотворчого мистецтва, їх колективне обговорення, що також допоможе виявити себе і реалізувати в образотворенні, знайти власне морально-естетичне вираження.

Вагомим є цілеспрямований процес формування творчо активної особистості дитини, здатної бачити, відчувати, любити, захоплюватися, творити красу в природі, житті та мистецтві, де головною метою є виховання культурних людських почуттів.

Отож, питаннями естетичного сприймання, активізації дитячої творчості, розвитку основ естетичної культури засобами образотворчого мистецтва в школі присвячені наукові розробки освітніх технологій С.Коновець, Л.Любарської, Л.Масол та ін.. У працях дослідників розглядаються проблеми організації навчання та виховних технологій, наголошується на комплексному застосуванні образотворчого мистецтва, художнього слова з урахуванням вікових особливостей учнів.

Завданням педагога є показ учням значення національної культури в контексті світової культури, пробудження почуттів шанобливого ставлення до духовно-моральних досягнень народу, навчання творчого ставлення до культурної спадщини у яскравому втіленні в декоративно-прикладному мистецтві.

Учитель повинен довести до свідомості учнів, що це образотворче мистецтво крізь усі століття несло в собі певні уявлення про людину, її ідеал, основні вимоги до її морального обличчя, обов'язків по відношенню до оточуючої дійсності і до самої себе.

Навчати школярів образотворчого мистецтва слід систематично і послідовно, а також сприяти створенню умов, що розвивають їхні творчі здібності.

До умов, що сприяють творчості, відносять психологічну підготовленість, тобто достатній рівень розвитку уяви, сформованість моральних принципів і якостей, естетичну позицію. Систематична і послідовна робота забезпечує знання, формує вміння і навички з предмета.

Якість уроків та занять з образотворчого мистецтва значною мірою залежить від обладнання кабінету образотворчого мистецтва, від рівня методичного забезпечення. Учням необхідно показувати предмети побуту, посуд, глиняні та дерев'яні іграшки, писанки, скриньки, зразки петриківського розпису, вишиті рушники, серветки, сорочки, мереживо, витинанки. Велике освітнє і виховне значення має відвідування художніх музеїв, художніх виставок, демонстрація репродукцій картин, замальовок, етюдів видатних художників.

На думку В.Томашевського: «Організація творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва така: незважаючи на різну підготовку молодших школярів з образотворчого мистецтва до приходу в школу, спільною рисою є те, що зображувальна діяльність дитини в цих умовах перестас бути ігровою і стає навчальною дисципліною» (В.Томашевський, 2000, с.49).

В.Томашевський відзначає: «За допомогою гри як елемента системи вчитель може знайти шляхи для важливої розповіді про серйозні речі в образотворчому мистецтві, від чого буде залежати подальше успішне оволодіння грамотою малювання; методи навчання повинні відповідати меті розвитку дитини; завдання, що пропонуються, повинні бути емоційно значущими, викликати активне ставлення, щире переживання; у процесі навчання образотворчому мистецтву не останню роль відіграє знання художнього матеріалу. Правильне пояснення властивостей та своєчасне його застосування – запорука підтримки інтересу до малювання і віри у свої можливості учнів» (В.Томашевський, 2000, с.49).

Образотворчій діяльності дитини присвячено чимало досліджень. Зокрема, вони стосуються дитячих малюнків. Початком дитячого малюнка

можна вважати перші довільні рухи дитини, відображені за допомогою олівця на папері. Об'єктивно образотворчого моменту тут ще немає.

Але на запитання «Що ти малюєш?» дитина швидко називає кого-небудь із близьких людей, якусь тварину або ж які-небудь предмети. Без такої назви не можна говорити про початок малюнка, бо у своїх найпростіших формах малюнки мають необхідні складові як художній образ і його значення.

Процес малювання є видом творчості учнів, образотворчим перетворення гри з рисами перенесення в певну ситуацію, наслідуванням у характері, симпатією. Малюнки учнів мають певний сенс, естетичний вигляд, завжди є вагомими у навчанні дітей оволодівати системою власних переживань. У таких випадках основні педагогічні вимоги відзначаються у психології дитячих малюнків, тобто перевірка переживан призводять до появи штрихів і ліній.

В основі чіткої організації естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва знаходяться вікові особливості молодших школярів, нестандартне сприймання навколишньої дійсності, казкові уявлення у мисленні, загострене відчуття добра та горя, морально-етичні цінності.

У такому разі на уроках образотворчого мистецтва вагомими є такі методи: словесні (бесіда, розповідь), наочні (показ репродукцій картин, ілюстрацій) і практичних (деманстрація та підготовчі вправи).

Педагогічне керівництво художньою та ігровою, образотворчою діяльністю учнів передбачає:

- організаційне забезпечення з розробки ідеї, певної теми;
- емоційне забезпечення у створенні сприятливого психологічного клімату, творчої атмосфери на уроках;
- матеріальне забезпечення у підготовці художньо-навчальних матеріалів, створення художньо-естетичного середовища під час естетичного

сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва.

Важливо, що ігрові художні ситуації можуть урізноманітнювати та доповнювати зміст уроку образотворчого мистецтва, підвищувати його ефективність, а їхня розробка має навчально-виховну доцільність і реалізуються з методичною майстерністю вчителя.

Отож, художні технології відіграють важливу роль в організації естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва, а саме в:

- активізації пізнавальної діяльності дітей, розвитку художньо-образного мислення;
- збагаченні почуттєвої сфери школярів, посиленні емоційності сприймання художньо-навчального матеріалу, загальній мотивації навчання учнів;
- стимулюванні розвитку творчих здібностей, творчої уяви та фантазії дітей;
- формуванні елементів художньо-естетичного досвіду;
- сприянні релаксації, здійсненні емоційної саморегуляції, забезпеченні профілактики втомлюваності.

На думку О.Коберник, Г.Коберник основними умовами успішної організації вивчення образотворчого мистецтва в початковій школі та реалізації потенціалу образотворчої та пізнавальної діяльності в освітньому процесі, є необхідність у їх дотриманні під час:

- реалізації успіху в образотворчій діяльності на уроках мистецтва;
- створення оптимальних умов для самореалізації учнів в освітньому процесі;
- організації образотворчої діяльності учнів, коли навчальний матеріал є предметом для виконання активних практичних дій;
- організації творчої діяльності, яка завчасно планується до груп, які утворюються учнями;

- створення пізнавальних ситуацій, коли учні відчувають потребу в допомозі вчителя та взаємодії з однокласниками;
- врахування індивідуальних рис сфери психічних функцій: уваги, пам'яті, мислення, мовлення учнів, рівня їхньої вольової активності;
- гуманізації взаємодії вчителя та молодших школярів, гуманного спілкування між однокласниками, підтримки відносин довіри та поваги (О.Коберник, Г.Коберник, 1999, с.56).

О.Чирва зазначає: «комплексне використання різних видів художньої діяльності в навчально-виховному процесі значно підвищує рівень пізнавальної активності учнів. Саме завдяки такій організації образотворчого мистецтва в початковій школі й такому емпіричному підходу учні опановують різні за складністю методи наукового і художнього пізнання, навчаються ефективно використовувати їх» (О.Чирва, 1999).

У комплексному підході вирішується проблема формування естетичного сприймання та пізнавальної активності через методики, які поєднують образотворчу та пізнавальну діяльності.

Важливим чинником такого підходу виступає загальний принцип, сформульований О.Рудницькою: «Наукове і художнє освоєння світу не зводиться одне до іншого і не впливає одне з іншого, вони доповнюють одне одного. Загальним для них виявляються суттєві властивості діяльності, головними з яких виявляються цілеукладання і перетворюючий характер, а також побудова образотворчої діяльності з взаємозумовленістю її компонентів (мета – мотиви – способи – результат)» (О.Рудницька, 2005).

Таким чином, чітка організація естетичного сприймання на уроках образотворчого мистецтва відзначається величезними можливостями для творчого та естетичного розвитку учнів, що надає можливість до найбільшої ефективної організації художнього навчання, розвитку мислення молодших школярів та емоційного відношення, формування їхніх естетичних почуттів та світосприйняття.

1.2. Вікові особливості формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами

Естетичне сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва відзначається цілеспрямованістю в естетичному ставленні до дійсності, втіленню у практичній діяльності. Тому, безперечно, є зв'язок сприймання учнів з осмисленням краси природи, захопленням дійсністю, проявам в естетичній творчості.

Естетичне сприймання навколишньої дійсності та художніх творів є одним з видів суспільної діяльності, коли діти виявляють певне ставлення до об'єктів оточуючого світу, а мета базується на формуванні вмінь і навичок милуватися природою, розвивати естетичні і художні смаки, прагнення, цінності, уявлення про їхні ознаки та властивості.

О.Савченко наголошує: «в освітньому процесі здійснюється розвиток естетичного ставлення школярів до цінностей, можливості перевести їх у внутрішній стан. Відповідно, це є основою формування та розвитку спроможності учнів до естетичного сприймання та естетичного переживання, естетичних смаків і уявлень про естетичні ідеали» (О.Савченко, 1997).

У процесі виховання учнів красою природи, за допомогою її оточення може сформуватися естетичне прагнення дітей до розвитку їхньої здатності творчо діяти, виробити естетичні цінності у практичній діяльності, побуті, культурі взаємодії з іншими та вивченні образотворчого мистецтва.

Спримайння краси природи одночасно може бути процесом і результатом в естетичному вихованні молодших школярів. Краса проявляється в творах образотворчого мистецтва, які пов'язані з природою та образотворчою діяльністю, зображують побут і взаємини.

На уроках образотворчого мистецтва естетичне сприймання навколишньої дійсності та художніх творів відбувається зі сприйманням та

усвідомленням краси практичної діяльності, розвитку вмінь і навичок учнів створювати естетичні малюнки та твори у результаті навчання.

У творчому доробку В.Сухомлинського відзначається: «чутливість сприйняття краси мистецтва у дитячі роки, незрівнянно глибше ніж у пізніші періоди розвитку особистості» (В.Сухомлинський, 2012).

У психолого-педагогічної літературі у процесі виокремлення вікових особливостей молодших школярів відзначається активність у пізнавальній практичній діяльності, виокремлюється здатність до різноманітної творчої роботи.

За І.Бехом: «молодший шкільний вік – це вік, коли відбувається процес інтенсивної соціалізації особи, входження в систему громадських інститутів та відношень, відбувається легше і скоріше у дітей, які відвідували дошкільні навчальні заклади. Але решта дітей по різному виявляють активність щодо освоєння громадських відношень. Це залежить від багатьох причин: природних задатків, психологічних особливостей дітей, педагогічної підготовленості батьків, успішності, діяльності вихователів і педагогів та багатьох інших» (І.Бех, 2003).

Урахування потреби молодших школярів розвивати власні здібності, інтереси є нестійкими, учні не систематично захоплюються практичною діяльністю. Тому, вчитель заохочує дітей, коли вони захоплюються та творчо розвиваються. В учнів початкових класів розширюється світогляд, розвиваються творчі здібності, пізнавальні інтереси під час активної участі у практичній діяльності на уроках образотворчого мистецтва. Сприймання дітей пов'язані з практичними діями, образотворчою діяльністю, проявами яскравих емоцій і почуттів.

В.Томашевським зазначається: «особливостями психологічного розвитку дітей цієї вікової категорії є гострота і свіжість сприйняття, яскравість уявлення. Їх увага вже відносно стійка, це виразно проявляється в іграх, в заняттях малюванням, ліпленням, елементарним конструюванням. Пам'ять дитини також достатньо розвинена, вона легко і міцно запам'ятовує

все те, що для неї її особливо цікавим, що безпосередньо пов'язано з її інтересами. Відносно добре розвинена і наглядна образна пам'ять, яка є важливою складовою для розвитку словесно логічної пам'яті» (В.Томашевський, 2000).

Прояв цікавості учнів яскравою природою у процесі сприймання навколишньої дійсності та художніх творів прослідковується в емоціях, індивідуальних висловлюваннях. У цей віковий період здійснюється акцент на відчуттях краси, з перевагою у виборі яскравих різноманітних кольорів, що відповідає естетичним прагненням.

Важливо оцінити зовнішні ознаки та властивості об'єктів і явищ природи, їхні ознаки та властивості. У процесі естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів розвивають естетичні почуття учнів.

Особливостями молодшого шкільного віку є занурення у світ образотворчого мистецтва, що розвиває естетичні почуття учнів.

На думку Л.Масол: «в освітній діяльності велика роль відводиться естетичному сприйманню навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва. У процесі проведення уроків, під час екскурсій, підготовки і проведення свят враховуються естетичні компоненти освітнього процесу, формуються у дітей художні почуття і смак» (Л.Масол, 2006).

В освітньому процесі особливе значення має принцип естетизації життєдіяльності молодших школярів. Розвивати в дітей естетичне сприймання до природи та художніх творів доцільно з формуванням естетичних смаків, наданні можливості у захопленні красою довкілля, формуванням естетичного ставлення.

Л.Любарська відзначає: «художні дисципліни вводять дітей молодшого шкільного віку у чарівний світ образотворчого мистецтва. Предмети дозволяють проникнути в таємниці краси довкілля, навчають навичкам створення, збереження і розвитку цієї краси. Педагогу на уроках важливо

затвердити красу розумової праці, ділових відносин, пізнання, взаємодопомоги, спільної діяльності. Великі можливості естетизації життя відкриваються перед школярами в роботі громадських організацій, в художній самодіяльності; в організації продуктивної та суспільно корисної праці, у формуванні повсякденних відносин і поведінки» (Л.Любарська, 2002).

О.Клименко зазначає: «образотворче мистецтво може сприяти учням в оволодінні естетичного відображення життєдіяльності, висловлювати власне відношення до неї. Естетичні переживання школярів впливають з джерел самого навколишнього середовища, навчальної діяльності, природи та предметного оточення» (О.Клименко, 1997).

У процесі сприймання молодших школярів переважно відзначається яскравість і привабливість об'єктів навколишньої дійсності, які є прекрасними та незабутніми. Учні мають можливості оволодіти на уроках образотворчого мистецтва живописними, графічними та пластичними засобами: кольори, лінії, симетрія, візерунки, які є тими формами, що мають відповідні ознаки.

Образотворче мистецтво відіграє роль незамінного засобу естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами. Коли діти хвилюються та проявляють позитивні емоції, ними уважно здійснюється спостереження за довкіллям, висловлюються емоційні відгуки позитивного характеру.

За О.Скрипченком: «будь-яке художнє явище вимагає від того, хто його сприймає, відповідної сенсорної готовності, тобто певного рівня розвитку процесів сприйняття. Чим активніше будуть пошукові рухи рук, очей, слуху, тим повніше інтенсивніше буде сприйняття предметного світу, його фарб, форм» (О.Скрипченко, 2001).

Гармонійність розвитку молодших школярів є залежною від сприймання навколишньої дійсності та художніх творів до активності у

розумінні краси під час поєднання різноманітних кольорів, форм, ліній, відтінків у зображенні об'єктів природи.

В.Томашевський підкреслює: «в образотворчій діяльності молодшими школярами засвоюються способи створення конкретної форми з узагальненого сприймання зображення предмета, можуть визначатися його властивості, порівнюватися з найбільш подібними фігурами, пропонуватися різні варіанти зміни пропорцій і розташування об'єктів при зображенні. Це сприятиме точному створенню та передачі зображення оточуючих предметів, виникненню в учнів художніх образів, формуванню творчої уяви, оскільки задуми молодших школярів можуть змінюватися під впливом різних умов естетичного сприймання» (В.Томашевський, 2002).

Вікові особливості учнів початкових класів впливають на чуттєву основу естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів, оскільки діти прагнуть усвідомити кольори, форму, лінії, штрихи, завдяки яким передається зображення об'єктів, усвідомлюється природа власне естетичності об'єктів з поєднанням краси змісту та форми.

В основі естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів на уроках образотворчого мистецтва відзначається чутливість і творчі здібності дітей, які різні за характером прояву. У змісті образотворчого мистецтва відображається створення художніх образів з характерними явищами та об'єктами природи.

С.Коновець наголошується: «кожен вид образотворчого мистецтва має в своєму розпорядженні свій арсенал засобів, які виступають завжди в комплексі. Ось чому так важливо підкреслити цілісність художнього сприйняття. Також цілісне сприйняття передбачає і деяку диференціацію окремих засобів виразності» (С.Коновець, 2000).

Під час спостереження краси природи та творів образотворчого мистецтва в учнів можуть виникати естетичні почуття, які є предметними та змістовними. Коли здійснюється вплив на учнів і виявляються їхні почуття,

краса навколишнього світу націлюється на формування пізнавальних інтересів і прагнень до висловлювання.

Естетичне сприймання на уроках образотворчого мистецтва навколишньої дійсності та художніх творів дозволяє молодшим школярам робити узагальнення та висновки, порівняння, систематизувати відомості про оточуючий світ.

На думку Л.Любарської: «прагнення усвідомити зміст творів образотворчого мистецтва сприяє уважному спостереженню учнів різноманітних кольорів, відтінків, ліній, форм тощо. З систематичним вправлінням школярі вміло поєднують різноманітні лінії, кольори та форми в малюнках, охоплюють різні відчуття прекрасного в довкіллі, вивчають специфіку засобів виразності певних творів образотворчого мистецтва» (Л.Любарська, 2002).

Молодші школярі виокремлюють певні зв'язки образотворчого мистецтва з навколишнім світом, його зображенням, що має роль радісного та цікавого відкриття. Під час розгляду картин діти пригадують про подібні події, які були в їхньому житті.

С.Коновець відзначається: «образотворче мистецтво, казкові сюжети, музичні твори, естетичні предмети, явища та об'єкти навколишньої дійсності, які є в оточенні молодших школярів, можуть викликати цікаві та захоплюючі висловлювання, емоційні відгуки. Змістове наповнення висловлювань пов'язується з отриманими враженнями від зустрічей з прекрасними об'єктами та явищами, які доступні для розуміння, осмислення та прояву почуттів учнів. Характер висловлювань охоплює красиве в довкіллі та побутовій сфері, можуть передавати оцінку дій і вчинків, поведінки в оточенні» (С.Коновець, 2000).

Учні початкових класів опановують засоби виразності під час споглядання творів образотворчого мистецтва, різних видах і жанрах. Діти цікавляться змістом художнього твору, здатні до чіткого опису суті твору,

здійснюють оцінку якості тих практичних робіт, які виконують їхні однокласники.

Переважно можуть бути сприйняті чіткі, яскраво виражені ознаки зображення. Поєднуючи чуттєвість сприймання дітей, їх емоційний стан, висловлювання про побачене, естетичне сприймання може розширюватися, збагачуватися, що формує естетичний смак.

О.Савченко наголошує: «здійснення практичної діяльності у вигляді проведення дидактичних ігор, у виконанні обов'язків відзначається важливим значенням для естетичного сприймання. Особливу роль у процесі практичної діяльності відіграє образотворча діяльність школярів, у таких видах як малювання, ліплення, аплікація» (О.Савченко, 1998).

На уроках образотворчого мистецтва з початком навчання діти ознайомлюються з видами образотворчої практичної діяльності, в яких вони працюють з ранніх років. Також, учням властива здатність естетично сприймати художні твори, надавати власні оцінки, створювати зображення виразними, творчо себе реалізовувати.

Вагомк роль учителя у забезпеченні оптимальних залучення учнів до різноманітної діяльності образотворчого змісту на уроках.

Н.Яновська зазначає: «потрібно систематично розвивати учнів з образотворчого мистецтва, найбільш доступними формами та методами потрібно залучати до нього школярів. Використання різноманітності проявів образотворчого мистецтва може сприяти розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку, що є найскладнішим в освітньому процесі» (Н.Яновська, 2005).

Молодшими школярами особливо цінуються види образотворчого мистецтва з розгляданням графічних і живописних картин, ілюстрацій, малюнків, виробів зі скульптури та декоративно-прикладного мистецтва, ігри з художніми виробами. Художні твори сприяють в опануванні захопливого середовища з художніми враженнями, ідеями та переживаннями.

Таким чином, в молодшому шкільному віці на уроках образотворчого мистецтва організовується практична діяльність на основі естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів, яка базується на певних закономірностях та має характерні риси, урізноманітнюється завдяки видам, жанрам і засобам виразності під час створення зображень. У доборі художніх творів учитель опирається на пізнавальні інтереси учнів, їхні емоції, джерела творів образотворчого мистецтва з вагомим значенням для довкілля.

1.3. Організація естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва

Проблема організації естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва потребує детального вивчення у сучасній педагогічній теорії та практиці. Окремі дослідження є основою різних методик.

Так, активно впроваджуються дидактичні ігри в освітній процес, відзначається взаємодія музичного мистецтва з живописом на уроках образотворчого мистецтва, поєднуються образотворче мистецтво та художня праця, вирішується комплексне вивчення змісту дисциплін.

Організація естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва відзначається такими особливостями:

- зображувальна діяльність учнів в умовах навчання є спільною рисою, навчання має бути ігровим і стає провідною діяльністю, з урахуванням різної підготовки дітей молодшого шкільного віку з образотворчого мистецтва до початку навчання;
- організація естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами має містити елементи гри як складової системи роботи, тому важливим є не сама гра з дітьми, а за

допомогою ігор запропонувати способи для розповіді про зміст образотворчого мистецтва, від чого залежить в подальшому успішність в опануванні малювання;

- у процесі розвитку творчих здібностей молодших школярів, важливо пам'ятати, що в цьому віці учні ще потребують допомоги у самостійному вирішенні композиційних, просторових проблем, увагу треба приділити у навчанні створенню декоративних композицій для подальшого свідомого малювання;

- в практичній діяльності під час вивчення навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами необхідно більше уваги приділяти опануванню основ образотворчого мистецтва з опорою на образне, чуттєво-емоційне вирішення навчальних завдань;

- вагоме значення в естетичному сприйманні навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами надається навчанню вмінням та навичкам уважно спостерігати реальні форми, кольори, настрої, стан природи, конкретні образи та міркувати про власні почуття;

- практичні завдання для виконання робіт із зображення навколишньої дійсності молодшими школярами не мають суперечити віковим особливостям учнів, ігнорувати особливості сприймання, кольори та форми об'єктів на малюнках не варто, бо це може призвести до згасання інтересу до образотворчої діяльності;

- ознаки кольорів та форм у зображеннях навколишньої дійсності молодшими школярами мають значну інтерпретацію, тому під час практичної діяльності необхідним є сприяння самостійному пошуку учнів, надання дітям повної свободи, стимулювання їхньої зображувальної діяльності, розвиток активності, творчої уяви, не доцільно вимагати результату діяльності, оскільки дитяча уява є досить гармонійною та підпорядкованою особистісним враженням;

- під час естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами важливим є знання художнього

матеріалу та технік зображення, чіткість у поясненні властивостей та своєчасність їх використання є запорукою у підтримці інтересу до образотворчого мистецтва та індивідуальних можливостей учнів на уроці;

- практичні завдання із зображення навколишньої дійсності молодшими школярами мають бути емоційно вагомими, викликати активне відношення та різні переживання;

- методи навчання з естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами опираються на мету особистісного розвитку учнів.

Для ефективної організації на уроках образотворчого мистецтва естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами необхідно:

- здійснити активізацію практичної діяльності з художнього формування почуттів та емоцій у процесі організації естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами, що розпочинається з дошкільного періоду;

- вдосконалити засвоєння молодшими школярами кольорових характеристик художніх образів навколишньої дійсності завдяки використанню різних видів образотворчого мистецтва, використовувати різні художні техніки та матеріали змішування кольорів, які можуть активізувати практичну образотворчу діяльність, надати їй нового значення;

- раціональним на уроках образотворчого мистецтва є використання музичних творів під час вивчення головних художніх термінів, змісту художніх творів;

- під час естетичного сприймання об'єктів, явищ дійсності на уроках образотворчого мистецтва прагнути до підтримки та розвитку емоційної захопленості учнів;

- введення дидактичних ігор, ігрових ситуацій, комплексного використання літературних і музичних творів, інсценізацій, театралізованих дій;

- добирати різноманітний художній матеріал для виконання практичних завдань з вивчення навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами з урахуванням їхніх вікових особливостей;
- на уроках образотворчого мистецтва необхідно демонструвати готову композицію вчителя з поетапністю її виготовлення, завдяки віковим особливостям учні через сприймання вмикають спостережливість та уяву на власну композицію.

В.Томашевський відзначає: «Комплексне вирішення означених завдань містить величезні можливості для творчого й естетичного розвитку молодших школярів засобами образотворчого мистецтва, що дасть змогу найбільш ефективно організувати і спрямувати художнє навчання, розвивати абстрактне мислення дитини і її емоційне ставлення, почуття і світосприймання» (В.Томашевський, 2000).

На думку О.Клименко: «Спілкування дітей з образотворчим мистецтвом – велика і потрібна у їх вихованні справа. Воно необхідне для всіх дітей. Вплив мистецтва на всі галузі духовного життя дитини, не тільки на формування естетичних смаків і уявлень, але й на інтелект, на весь спектр емоційних виявлень, на моральні принципи – величезний. Це не лише якийсь необхідний додаток до необхідного, це, власне і є необхідністю у вихованні дитини» (О.Клименко, 1997).

Важливим є відповіді на питання про суть зображень в образотворчому мистецтві, що є зрозумілим і цікавим для молодших школярів, для учнів, які почали навчатися та роблять успішні кроки у практичній діяльності.

Звичайно, зображення мають бути близькими за їхнім способом сприймання дійсності. І досить близькими для учнів є різні види образотворчого мистецтва, ознайомлення з творчістю художників тощо.

У власних роботах учнями знаходяться осмислення оточуючих предметів та явищ навколишньої дійсності, дітьми легко виявляється залежність від об'єктів довкілля, власне гармонійне поєднання зі світом. У

тематиці зображень майже завжди є відповіді на проблеми, які особливо цікаві для школярів, є у світі їхніх переживань і прагнень.

Художники у власних роботах завжди прихильні та близькі до природи, оскільки беруть з неї натхнення, не позбавляються особливого сприймання та бачення довкілля. Відповідно, ці якості сприймання спостерігаються в учнів.

В. Сухомлинський наголошує: «Бачення світу у дитини – єдиний у своєму роді, винятковий, неповторний стан людини, який ми, дорослі, часто зовсім не помічаємо, попри який проходимо дуже спокійно» (В.Сухомлинський, 2012).

Таким чином, образотворче мистецтво є невід’ємною складовою життя молодших школярів, збагачує та прикрашає його. У майбутньому учні будуть спрагнути до спілкування з образотворчим мистецтвом.

Естетичне сприймання на уроках образотворчого мистецтва змісту художніх творів базується на активній діяльності зорових відчуттів з вимогою відповідної підготовки молодших школярів.

Завдання естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами окреслюються у:

- формуванні чутливості учнів початкових класів на зміст художніх творів;
- формуванні здатності вирадати своє відношення до навколишньої дійсності та художніх творів;
- розширенні обсягу знань та уявлень про види, жанри образотворчого мистецтва, його зміст.

Постійно можна прослідкувати в молодших школярів емоційний відгук у процесі естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів, з урахуванням недостатнього володіння здатністю до адекватного висловлювання своїх почуттів, коли вони можуть виникати з ознайомлення зі змістом художніх творів.

Окремі проблемні ситуації можуть виявлятися на початку навчання на уроках образотворчого мистецтва, бо в дітей перевага є в активному

візуальному сприйманні навчального матеріалу образотворчого змісту. У процесі проведення образотворчої діяльності з молодшими школярами досить активним є розвиток відчуття простору сприйняття, що пов'язується з можливістю активізувати стійку увагу та вміння до узагальнень.

На думку С.Коновець: «з точки зору орієнтації дитини в оточуючому світі особливе значення мають рухові відчуття: зорове відчуття пов'язане з переміщенням очей, що дає змогу тренувати й укріплювати око. Образотворче мистецтво надає педагогові можливість розвивати у дитини просторове сприйняття, тобто міру віддаленості предмету, оцінку напряду потрапляння світла та ін. Сприйняття простору засновується на сприйнятті величини і форми предметів за допомогою синтезу зорових, м'язових і дотикових відчуттів» (С.Коновець, 2000).

Молодшим школярам властивий наочно-образний тип мислення, а цілісне сприймання не є достатньо сформованим вмінням і переважно відзначається мимовільним характером.

Така специфіка виокремлює аспекти, коли учні активні під час сприймання яскравих художніх образів з художніх творів, але не мають розвинутих умінь до ґрунтовного аналізу творів, наданні змісту творів власної оцінки.

Під час сприймання висловлювання про побачене у молодших школярів мають однотипний характер та мають однакові словосполучення та речення.

Н.Стецько відзначає: «особливості мислення у дітей молодшого шкільного віку у розвитку їхнього мовлення на твори образотворчого мистецтва можуть активізуватися, коли вчитель пропонує навідні запитання. Проте, у процесі самостійного ознайомлення дітей з творами образотворчого мистецтва не завжди спостерігається потреба і прагнення висловлювати власні думки щодо змісту побаченого у творах. Крім того, характерні запитання до учнів мають бути сформульовані про зміст творів образотворчого мистецтва, їхній настрій, специфіку характеру, зв'язків з

явищами довкілля, до засобів виразності, здатності оцінити твори» (Н.Стецько, 2005).

Учитель має систематично активізувати відгуки молодших школярів про художні твори, використовувати словесні засоби, літературні твори, музику тощо.

Активізувати процес висловлювань про зміст художніх творів необхідно з урахуванням специфіки вивчення образотворчого мистецтва, їхнім спрямуванням на творчі здібності учнів у висловлюваннях власних думок у сприйманні художніх творів, і доцільно у:

- вміннях учнів висловлюватися про зміст художніх творів і застосовуванні необхідних засобів виразності;
- здійсненні активізації та організації взаємодії дітей з обміну власними думками та враженнями, можливістю розвинути здатність до образного мислення;
- проведенні вчителем бесід про художні твори, у результаті твори чітко сприймаються з врахуванням вікових особливостей учнів початкових класів;
- розвитку в дітей здатності в усвідомленні та осмисленні здобутих вражень, що одержані у сприйманні об'єктів і явищ природи, вивченні засобів виразності на уроках образотворчого мистецтва;
- формуванні вмінь і навичок учнів реагувати зі своїми висловлюваннями на зображення з чіткою демонстрацією вражень від спостереження об'єктів дійсності.

Ефективність формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва залежить від кількості творів для сприймання учнями та вмінь до чутливої реакції на художній зміст.

Вказані аспекти враховуються з тим, щоб не втратити важливий вплив змісту творів образотворчого мистецтва на сприймання дітей, серед яких

емоційний стан і їхній вияв, з можливим перевантаженням учнів візуальним сприйняттям.

Планування вчителем змісту уроків образотворчого мистецтва, визначення мети естетичного впливу художніх творів досягається в залежності від особливостей процесу сприймання.

В.Томашевський зазначає: «на уроках образотворчого мистецтва навчальний матеріал не повинен перевантажувати школярів, однак і не має бути полегшеним для сприймання. Зміст уроків потребує від школярів прояву певних розумових і чуттєвих зусиль у діяльності. При підготовці до уроку образотворчого мистецтва потрібно звертати увагу на сприймання художніх творів молодшими школярами, що має бути самостійним та усвідомленим. Оскільки від того, як учні будуть вчитися сприймати твори образотворчого мистецтва, залежить їхній гармонійний усебічний розвиток» (В.Томашевський, 2000, с.67).

Естетичне сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва відбувається з опорою на інтелектуальну та емоційно-творчу діяльність у процесі взаємодії різноманітних художніх образів. З урахуванням особливостей взаємодії значно збільшується ефективність процесу сприймання.

У процесі формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва доцільними є:

- активізація образотворчої діяльності у поєднанні з емоційним ставленням та естетичним сприйманням;
- використання різних видів образотворчого мистецтва, що посилить здатність у засвоєнні учнями кольорових характеристик у створенні художніх образів;
- використання художніх технік змішування різних кольорів з утворенням їхніх відтінків;

- застосовуванні різних художніх матеріалів активізацією творчої діяльності та наданні нових результатів;
- раціональне використання музичних творів у процесі вивчення понять і термінів з образотворчої грамоти;
- розвиток та підтримка емоційного захоплення учнів у процесі сприймання об'єктів і явищ оточуючого світу;
- пропонування учням дидактичних ігор, використання сукупності інсценізацій, літературних творів, музики, сюжетно-рольових ігор тощо;
- правильний підбір художніх матеріалів для завдань зі сприймання, враховуючи вікові особливості молодших школярів;
- систематична підтримка розвитку творчої уяви під час створення художніх образів.

Комплексне вирішення завдань можливе в естетичноиу сприйманні навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва, сприяє ефективному здійсненню організації та спрямуванні навчання, розвитку образного мислення, емоційного ставлення учнів, їхніх естетичних почуттів і сприймання навколишнього світу.

Процес вивчення змісту образотворчого мистецтва під керівництвом учителя може впливати на діяльність школярів, формувати їхні естетичні уявлення, емоційні враження та інтелектуальну здатність.

За В. Сухомлинським: «у практичних композиціях учнів втілюється усвідомлення оточуючих предметів, явищ довкілля, які допомагають досягнути власну залежність від них або свій вплив на дійсність, втілювати гармонійність світу у малюнках. Для тематики дитячих малюнків характерними є важливі для учнів питання їхньої життєдіяльності, які їх зацікавлюють та утворюють систему переживань і вражень» (В.Сухомлинський, 2012).

Тому художниками у картинах втілюється краса довкілля, близький із ними світ, захопленість змістом, відповідно, учні чітко можуть сприймати та осмислювати довкілля.

Фантазія та емоції стають тими основними аспектами у створенні малюнків і виробів учнями, а творча діяльність здійснюється з опорою на певні принципи. Відповідно, у розвитку психічних процесів учнів переважає вплив різних чинників з навколишньої дійсності, як основного джерела емоцій дітей. Тому, виявлення емоцій і переживань в учнів сприятимуть у виникненні потреб у процесі самореалізації.

Таким чином, на уроках образотворчого мистецтва малювання художніми матеріалами є складовою формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами, що прикрашає та збагачує сприймання. Подальші дії учнів сприятимуть натхненному сприйманню художніх творів, їхньому впливу на дітей, що відіграє вагому роль під час естетичного сприймання.

Висновки до першого розділу

Вагомість формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва є значущою. Важливим завданням є створити оптимальні умови для ефективного естетичного виховання учнів.

Формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва відзначається як цілеспрямований процес формування здатності учнів початкових класів цілісно сприймати та бачити красу в довкіллі та творах образотворчого мистецтва.

Під час естетичного сприймання визначаються художні погляди, уявлення, думки, формується естетична чутливість і смаки. Відзначається також одночасність прагнень і вироблення вмінь у передаванні елементів

краси в природі, здатності до прояву своїх емоцій і вражень від художніх творів.

Досвід учнів у сфері образотворчого мистецтва надає позитивні результати для світогляду. У процесі творчості під час практичної діяльності надається можливість наповнитися позитивними емоціями у повсякденній діяльності молодших школярів та осмисленні об'єктів і явищ навколишньої дійсності.

Під час естетичного сприймання потрібною є опора вчителя на вікові особливості учнів початкових класів, застосування особливого підходу до дітей.

У процесі формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва наявними є емоційні відгуки школярів на побачене. Потрібно враховувати недостатнє володіння здатністю до адекватного висловлювання своїх почуттів, які можуть виникати у процесі сприймання художніх творів.

Окремі складні моменти прослідковуються на початку вивчення образотворчого мистецтва, бо у молодших школярів домінує активність у візуальному сприйнятті образотворчого матеріалу.

Формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва відбувається систематично з урахуванням, що основним у процесі естетичного виховання є освітній процес. Зміст образотворчого мистецтва формує важливі елементи естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках та базується на їхньому тісному взаємозв'язку. А значущу роль у забезпеченні цілеспрямованості педагогічних впливів на учнів належить педагогу.

РОЗДІЛ 2.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СПРИЙМАННЯ НАВКОЛИШНЬОЇ ДІЙСНОСТІ ТА ХУДОЖНІХ ТВОРІВ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

2.1. Дослідження стану сформованості естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва

На уроках образотворчого мистецтва у процесі навчальної взаємодії здійснюється естетичне сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами, відбувається збагачення пізнавального досвіду, захоплення навчанням.

Естетичне сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва базується на врахуванні вікових та індивідуальних особливостей учнів, що зумовлюється практичною діяльністю, досвідом пізнавальної сфери та ін.

У дітей молодшого шкільного віку естетичне сприймання навколишньої дійсності та художніх творів має різноманітні індивідуальні риси прояву, особистісний досвід в образотворчій діяльності.

Виявлення стану сформованості естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва відбувалося у процесі проведення констатувального дослідження на базі Рокитненського ліцею Новоселицької міської ради Чернівецького району Чернівецької області. В експерименті приймали участь 45 молодших школярів і 10 педагогів.

Мета здійснення констатувального експерименту базується на виявленні стану сформованості естетичного сприймання навколишньої

дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва.

Дослідження проблеми формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва відбувається у взаємозв'язку з творчою діяльністю, особистісним сприйняттям учнів, естетичною вихованістю дітей, враховується сукупність критеріїв: мотиваційного, пізнавального та емоційного, та показників, які відповідають критеріям, що демонструє таблиця 2.1.

Таблиця 2.1

**Критерії та показники формування естетичного сприймання
навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на
уроках образотворчого мистецтва**

Критерії	Показники
Пізнавальний	Вивчення основ образотворчого мистецтва та естетичного сприймання. Знання образотворчої грамати, вміння здійснювати творчу діяльність, усвідомлення естетичного впливу сприймання навколишньої дійсності та художніх творів.
Мотиваційний	Прояв мотивів, ціннісного ставлення та чіткого усвідомлення змісту образотворчого мистецтва. Виявлення інтересу та розуміння значення естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів.
Емоційний	Уміння передати власний емоційний стан, переживання через художні образи в образотворчій діяльності, уміння правильно робити оцінку образотворчих дій, удосконалення естетичних якостей сприймання навколишньої дійсності та художніх творів.

Пізнавальний критерій характеризується системою знань і складає основу естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами. Проявами є спроможність учнів застосовувати отримані знання в образотворчій діяльності.

Мотиваційний критерій містить потреби, мотиви з певною тривалістю у прояві особистісних якостей.

Емоційний критерій пов'язаний з показниками емоційного стану, проявом власних переживань через художні образи в образотворчій діяльності.

Під час проведення констатувального дослідження визначені рівні естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва: високий, середній і низький.

Високий рівень естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва відзначається пізнавальним інтересом до змісту образотворчого мистецтва, виявленням у різних умовах сприймання естетичних властивостей об'єктів природи, поєднанням елементів творчої діяльності з новими та удосконаленням отриманих практичних умінь і навичок.

Показники середнього рівня естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва проявляються у пізнавальних інтересах вивчення ознак об'єктів і явищ, відбувається активне оволодіння знаннями з образотворчого мистецтва, наявним є пізнавальний інтерес отриманої образотворчої інформації, суті фактів, але не завжди учні здатні проникнути в процес сприймання.

Наявність низького рівня естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва визначається, коли діти не проявляють пізнавального інтересу під час сприймання навколишньої дійсності та

художніх творів, до нової образотворчої інформації на уроках, не цікаться фактами, неактивні в освітньому процесі.

Характерна особливість естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва відзначається у формуванні потреби сприймати красу в навколишній дійсності, проявляти пізнавальний інтерес до змісту образотворчої діяльності, прагнути створити нові зображення, бути готовими до втілення власних задумів.

Мотиви молодших школярів до естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів, реалізація побаченого у творчій практичній діяльності відзначаються висловленням свого ставлення до природи. Наявність стійких мотивів у самовираженні, самовдосконаленні учнів сприяє формуванню естетичної та художньої культури.

Дієвими методами в констатувальному дослідженні були: педагогічне спостереження, анкетування, бесіда, опитування, аналіз практичних робіт учнів, обробка кількісних даних.

У процесі проведення бесід, опитування, анкетування молодших школярів і вчителів визначалася специфіка дослідження, завдяки адаптованій анкеті для учнів початкових класів «Естетичне сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва» за О. Горчинською (див. Додаток А) ми виявляли:

- пізнавальний інтерес в образотворчих діях учнів під час естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів на уроках образотворчого мистецтва;

- прояв мотивів, прагнень розуміти та осмислювати навчальну образотворчу інформацію;

- емоційний стан учнів у процесі практичної образотворчої діяльності.

Так, відзначимо кількісні показники опитування молодших школярів з виявлення пізнавального інтересу в образотворчих діях учнів під час

естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів ілюструє рисунок 2.1.

Відзначимо, коли виникають певні питання під час естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів, засвоєння навчального матеріалу, оволодіння новими знаннями з образотворчої грамоти, у 35,6% респондентів завжди наявними є самостійні дії, здатність знайти відповіді на питання, що можливо на високому рівні пізнавального інтересу.

Також, 39,2% учнів не завжди можуть вирішити навчальні образотворчі завдання зі сприймання навколишньої дійсності та художніх творів, а 25,2% дітей, коли виникають труднощі не звертають увагу на них і не прагнуть до їхнього подолання.

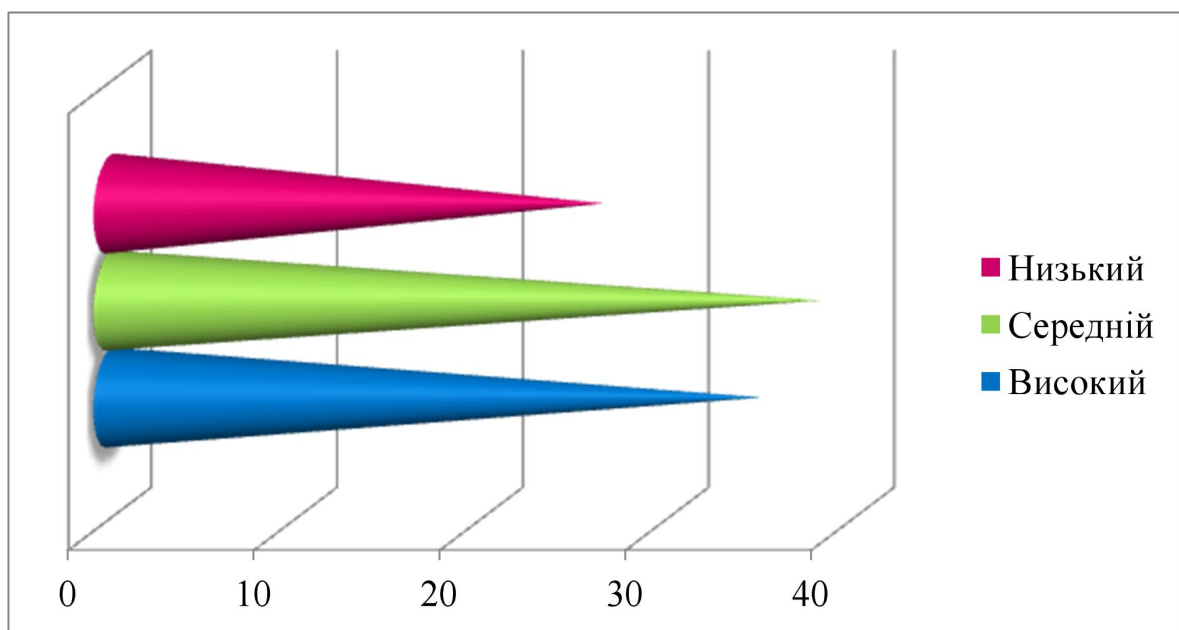

Рис. 2.1. Рівні естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва за пізнавальним критерієм

Крім того, 34,3% учнів зазначили, коли на уроках образотворчого мистецтва отримують нові знання під час естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів завжди діляться знаннями з іншими та відзначає високий рівень наявності пізнавального інтересу.

Більшість школярів (37,4%) не завжди мають прагнення та бажають поділитися новими знаннями, цікавою образотворчою інформацією, а 28,3% респондентів не розповідають про цікаву інформацію зі сприймання навколишньої дійсності та художніх творів, що свідчить про низький рівень пізнавального інтересу на уроках образотворчого мистецтва.

Зважаючи на значну кількість дітей (35,1%) з високим рівнем прояву пізнавального інтересу під час естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів за пізнавальним критерієм, більшість з них (38,3%) мають середній рівень і (26,6%) демонструють низький рівень, що потребує від учителя систематичної діяльності з організації творчої діяльності з виконання образотворчих завдань.

Також, кількісні показники відповідей молодших школярів з виявлення прояву мотивів, прагнень розуміти та осмислювати навчальну образотворчу інформацію подано на рисунку 2.2.

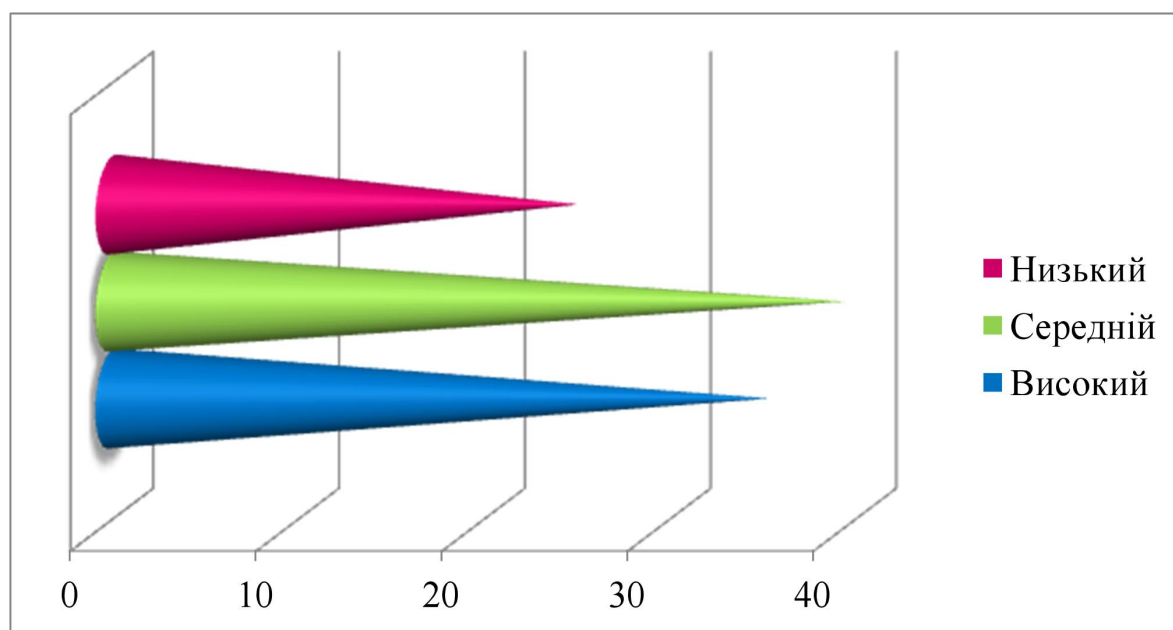

Рис. 2.2. Рівні естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва за мотиваційним критерієм

Опитані учні (35,4%) відзначають зацікавленість у процесі пошуку нової образотворчої інформації з певної теми, наявність прояву у ціннісному

ставленні та чіткості в усвідомленні змісту образотворчого мистецтва, що характеризує високий рівень естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів за мотиваційним критерієм.

У 39,5% молодших школярів від різних ситуацій залежить опанування навчального образотворчого матеріалу на уроках, що засвідчує середній рівень мотивів, не завжди наявними є інтереси до образотворчої діяльності. А 25,1% учнів мають низький рівень мотивів до естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів на уроках образотворчого мистецтва.

Кількісними показниками відповідей молодших школярів з виявлення емоційного стану у практичній образотворчій діяльності є ті, які подані на рисунку 2.3.

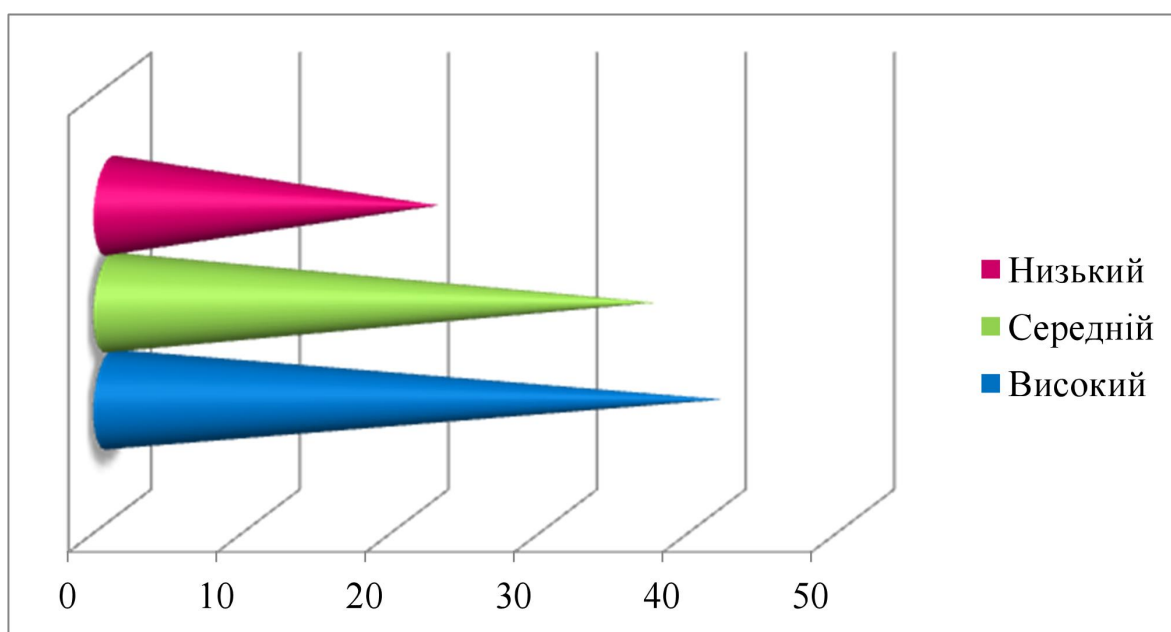

Рис. 2.3. Рівні естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва за емоційним критерієм

Відзначимо, більшість учнів (48,6%) мають прагнення виконувати цікаві образотворчі завдання, що свідчить про захоплення практичною діяльністю дітьми, бажання у створенні власних композицій. Проте, середній рівень мають 36,6% школярів, а на низькому рівні знаходяться 14,8% дітей.

33,7% школярів мають прагнення до самостійного знаходження вирішувати навчальні завдання зі сприймання навколишньої дійсності та художніх творів, що формує їхні інтереси, естетичні погляди, вміння виявляти емоції, переживання, створюючи зображення.

Однак, більшість учнів (37,1%) назвали окремі ситуації, які можуть виникати під час естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів. І 29,2% дітей вказали на отримування готових відповідей від вчителя та інших учнів у процесі естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів на уроках образотворчого мистецтва.

Переважає більшість опитаних учнів (41,2%) відзначаються високим рівнем естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів за емоційним критерієм. Проте, 36,7% дітей мають середній рівень і 22,1% респондентів знаходяться на низькому рівні, що потребує систематичної діяльності з боку вчителя з розвитку емоційного стану учнів у процесі створення творчих практичних робіт під час образотворчої діяльності.

Узагальнені результати дослідження стану сформованості естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва представлено на рисунку 2.4.

Розподіл учнів за рівнями естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів такий: 37,2% молодших школярів мають високий рівень, що характеризує оволодіння пізнавальним інтересом учнів до змісту образотворчого мистецтва, виявлення у різних умовах сприймання естетичних властивостей об'єктів природи, поєднання на уроках образотворчого мистецтва елементів творчості з новими та удосконаленими вміннями та навичками.

38,2% учнів демонструють середній рівень прояву естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів, не завжди здатні проявляти образотворчу активність у діяльності, мотивами у них є потреби, пізнавальний інтерес, ціннісне ставлення до навколишньої дійсності та художніх творів, розуміння змісту образотворчого мистецтва, а вміння

передати емоції, свої переживання, створюючи художні образи, можливо іноді за допомогою вчителя.

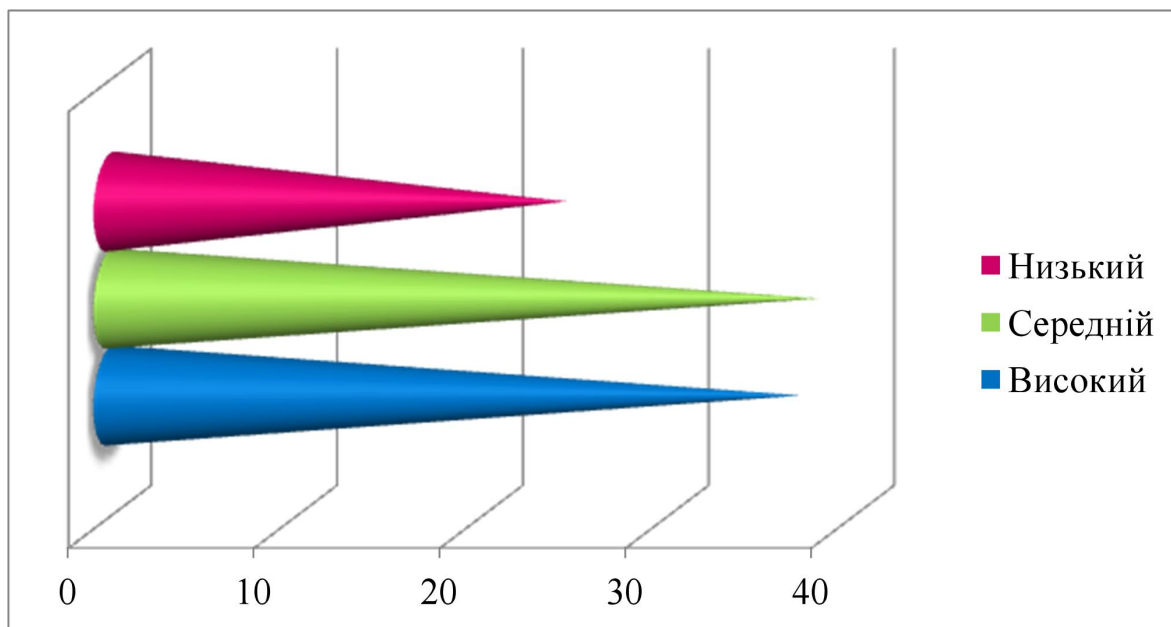

Рис. 2.4. Рівні естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва

І 24,6% учнів демонструють низький рівень естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів, вони не виявляють на уроках пізнавального інтересу до образотворчої нової інформації, цікавих фактів, неактивні під час образотворчої діяльності.

У процесі образотворчої діяльності під час пізнання навколишньої дійсності та художніх творів значущими є сприймання та відчуття. Під час сприймання учнями пізнаються закономірності зв'язків об'єктів і явищ природи, а уявлення про художні зображення мають створюватися до початку практичної роботи з використанням розумових операцій аналізу, порівняння, узагальнення об'єктів дійсності.

Під час образотворчої практичної діяльності формується в учнів спостережливість, образне мислення, поєднуються з творчою уявою та складають основу впливу на естетичні почуття молодших школярів.

Потрібними є міжпредметні зв'язки образотворчого мистецтва зі змістом інших навчальних дисциплін. На уроках у процесі естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів доцільною є різноманітна наочність, зокрема, використання репродукцій картин, ілюстрацій, малюнків тощо. Необхідно розвивати усвідомлення вагомості значення образотворчого мистецтва, розкривати багатство його неповторного потенціалу.

У процесі естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва доцільно:

- урізноманітнювати образотворчу діяльність, зміст взаємодії з навколишньою дійсністю;
- сприймати образотворче мистецтво як засіб естетичного виховання, збагачувати творчу самореалізацію дітей;
- створювати сприятливу психологічну атмосферу під час сприймання на уроках;
- демонструвати особистий приклад учителя та доброзичливість у ставленні до учнів.

За результатами проведення констатувального дослідження відзначимо, що естетичне сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва є ефективним з виконанням завдань для практичної діяльності, які є індивідуальними та з пізнавальним навчальним матеріалом.

Щоб навчальний і розвивальний потенціал уроків образотворчого мистецтва не втатив свою важливість, учні мають проявляти власну уяву, задуми та почуття через зображення, художні образи.

Коли учнями створюються зображення та виготовляються вироби, вони чітко визначають послідовність у навчальному завданні з поєднанням знань образотворчої грамоти та практичного зображення задуму.

На уроках образотворчого мистецтва формуються пізнавальні вміння та навички, розвивається творча уява молодших школярів. У творчій діяльності виховується естетичне ставлення до навколишньої дійсності, повага до діяльності художників і майстрів, стимулюється оволодіння знаннями.

Важливо на уроках образотворчого мистецтва створити сприятливу атмосферу з формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами, збагачення естетичних смаків і інтересів учнів. Вагомі завдання в готовності дітей естетично сприймати навколишню дійсність та художні твори, здатність самостійно оцінити дійсність, уміння практично втілювати задуми з урахуванням власних пізнавальних інтересів.

Відбір образотворчого матеріалу є важливим у визначенні естетичної суті зображень у процесі створення практичних робіт. Систематично засвоєні мистецькі надбання сприяють усвідомленню змісту образотворчого мистецтва, вивченню законів природи.

Проведене дослідження підтверджує, що естетичне сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами сприяє формуванню художньої індивідуальності та гармонійно розвиненої особистості.

З проведеного дослідження відзначимо, що в естетичному сприйманні навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами доцільною є поетапність з визначеними методами навчання у процесі образотворчої діяльності, зважаючи на вікові особливості прояву інтересу, творчої уяви.

Таким чином, за результатами констатувального дослідження зазначимо, що естетичне сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва ґрунтується на пізнавальному інтересі дітей і цікавих навчальних образотворчих завдань. Особистісними проявами в естетичному сприйманні

є допитливість і вияв емоцій на об'єкти природи та зміст художніх творів у навчанні, що пов'язане із зацікавленістю учнів, мотиваційними проявами та спрямованості на пізнавальні цінності.

2.2. Характеристика педагогічних умов формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва

У процесі естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами відбувається безпосередній контакт з навколишнім світом, коли учні отримують інформацію про властивості та ознаки об'єктів і явищ через відчуття, відомості про об'єкти, які цілісно утворені. Цілісність у відображенні дітьми характеризується єдиним процесом чуттєвого пізнання, яким є естетичне сприймання.

Під час сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодші школярі не мають бути байдужими, виявляти емоції до об'єктів довкілля, а результатом є виокремлення дійсно прекрасного в оточуючому світі. Естетичне сприймання навколишньої дійсності та художніх творів налаштовує дітей на прояв емоцій, різноманітність емоційних реакцій школярів засвідчує їхній емоційний стан.

Педагогічні умови естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва такі:

- врахування вікових особливостей, індивідуальних реакцій молодших школярів у процесі естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів;
- урізноманітнення змісту образотворчих навчальних завдань з естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів;
- організація образотворчої діяльності з естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів на уроках;

– забезпечення сприятливої атмосфери естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів на уроках образотворчого мистецтва.

Естетичне сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами пов'язується з образотворчою діяльністю з малюванням живописними та графічними засобами, матеріалами, ліпленням, створенням аплікацій.

У процесі діяльності учнів у складному середовищі є потреба в умінні орієнтуватися в навколишній дійсності, пристосовувати в умовах власні дії. Знання про навколишню дійсність здобуваються школярами під час чуттєвого пізнання світу завдяки пізнанальним процесам: сприйманню, відчуттям, мисленню, уяві, мовленню.

Естетичне сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами починається з чуттєвого у відображенні дійсності у прояві відчуттів і у процесі сприймання. З процесом сприймання пов'язані відчуття.

Відчуття є відображенням окремих об'єктів та явищ під час безпосередньої дії подразників учнів на органи чуття. Відчуття є образами, які здатні відбивати певні властивості об'єктів, які виникають в органах чуття. Коли учні недовго сприймають певний об'єкт, вони бачать пляму певного кольору, без чіткої назви об'єкту.

Процес пізнання одразу розпочинається із виникнення цілісного образу об'єкта сприймання, в якому виокремлюються окремі ознаки з чуттєвим відображенням певних властивостей об'єктів.

Розвиток відчуттів молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва дуже важливий. Більш складна та розвинена форма чуттєвого пізнання навколишньої дійсності, ніж відчуття, що пов'язана з ними є сприймання.

О.Скрипченко зазначає: «Сприймання – це психічний процес відображення людиною предметів і явищ у цілому, в сукупності всіх їхніх

якостей і властивостей при безпосередньому їх впливі на органи чуттів. У сприйманні предмета як своєрідного синтезу його властивостей відбувається реакція на комплексний подразник, рефлекс на співвідношення між його якостями. У результаті сприймання виникають образи об'єктів, що сприймаються, – уявлення. В усіх різновидах сприймання моторний компонент сприяє виокремленню предмета з-поміж інших об'єктів» (О.Скрипченко, 2001).

Практичні дії на уроках образотворчого мистецтва є головною передумовою у процесі адекватного сприймання об'єктів і явищ навколишнього світу.

Суть сприймання дітьми у відображенні під час малювання відзначається у сприйнятті пейзажу, художньої картини, музичної мелодії, сприйманні букету квітів тощо. Глибше відобразити об'єкти та явища навколишньої дійсності під час сприймання надає саме орієнтування в дійсності, пристосування до світу та його змін. Учням складно було успішно взаємодіяти у середовищі, коли б сприйманню не надавалося правильність у відображенні світу.

На уроках образотворчого мистецтва естетичне сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами відіграє вагоме значення в процесі пізнання учнями дійсності. У поєднанні з відчуттями сприймання є саме джерелом знань про навколишню дійсність. Сприймання та відчуття є процесом живого споглядання об'єктів та явищ світу.

Процес сприймання молодших школярів відбувається під час їхньої діяльності, а саме образотворчої діяльності. Дитиною відображаються різні об'єкти та явища в різних видах діяльності. Тому, як необхідна умова для орієнтування в довкіллі, процес сприймання має формуватися у практичній діяльності учнів.

На уроках образотворчого мистецтва учням вкрай необхідне вміння виділяти об'єкт в сприйманні. В процесі образотворчої діяльності дуже

важливо вміти виділяти певні об'єкти, їх форми, частини. Зокрема, це важливо і в процесі навчання, в якому учневі доводиться знайомитися з різними явищами дійсності, поданими в натурі або намальованими.

Виділення об'єкта дійсності в образотворчій діяльності можливо завдяки його об'єктивним ознакам і умовам, коли він сприймається. У першу чергу це контраст об'єкта зображення з фоном. Оскільки об'єкт сприймається на фоні швидше, коли відрізняється від оточуючих об'єктів своїми кольорами, розмірами та іншими ознаками.

Специфіка процесу сприймання учнів прослідковується у процесі взаємозв'язку з психічними процесами як процес мислення, коли учні усвідомлюють об'єкт і предмет сприймання, мовлення, коли називають об'єкт сприймання словом, почуття, якими виявляють відношення до об'єкту, вольові зусилля, коли свідомим зусиллям організовують свою діяльність.

Важлива роль в естетичному сприйманні навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва належить емоційному стану особистості, її прагненням, переживанням змісту сприйнятих творів. Емоції є тим мотивом, внутрішнім спонуканням до пізнання оточуючих явищ і об'єктів предметів.

У творчому розвитку молодших школярів важливу роль відіграють саме почуття та емоції. Вагомим є ставлення учнів до яскравих, нових, незвичайних, цікавих, насичених образів. У дітей молодшого шкільного віку емоційно-нейтрального сприймання переважно не відзначається.

У молодших школярів безліч позитивних емоцій викликає взаємодія з природою. У навколишній дійсності учнів приваблює різноманітність та різнокольоровість об'єктів і динамічність процесів.

Так, шурхіт листя в лісі, спів птахів, кольори квітів, різні тварини постійно знаходяться в об'єктах спостережень учнів, діти ними цікавляться, спостерігають піднесено, з позитивним настроєм, посмішкою, запам'ятовують ознаки.

Л.Любарська відзначає: «важливу роль у розвитку сприймання дитини на уроках образотворчого мистецтва відіграє оволодіння мовою мистецтва. Слово, яким означається певне, стійке відношення особливостей явищ, сприяє удосконаленню сприймання, полегшує дитині відрізнєння одного предмета від іншого, зближення їх за схожими ознаками. В подальшому, коли мова набуває активного характеру, предметний образ стає ще більш стійким, адекватно відбиваючи стійке взаємовідношення істотних ознак навколишніх явищ» (Л.Любарська, 2002).

Важлива особливість образотворчого мистецтва у його здатності завдяки силі слова, кольорів, звуків зобразити думки та почуття. Досить глибоким за емоційним впливом на учнів є образотворче мистецтво. І художні твори за своїм змістом хвилюють нас, постають у яскравій і самобутній постаті художника, його почуттями у створенні краси зображення.

На думку В.Котляр: «ще в дошкільному віці дитина навчається сприймати зображене на малюнку. Форма предметів, їх рух зображуються на малюнку за допомогою різних засобів перспективи. Надзвичайно складний процес творчості вимагає не тільки щирості, самавідданості, певної віддачі думок, почуттів» (В.Котляр, 2006).

Сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами в перспективному зображенні є досить складним, і засвоюється поступово в молодшому шкільному віці. Молодшими школярами на початку навчання ще недостатньо власного досвіду для повноти сприймання перспективи у змінах величин об'єктів у зображенні. Предмет у перспективі, який віддалений, сприймається меншої величини.

Особливості під час естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами враховуються в роботі: ілюстрації підбираються відповідно до вікових особливостей дітей, учні мають навчитися сприймати малюнки на конкретних зразках.

В.Томашевський відзначає: «Сприймання дітей шкільного віку на уроках образотворчого мистецтва має свої особливості, в яких виявляється

властивий їм рівень розвитку аналітико-синтетичної діяльності їх мозку. Розвиток сприймання відбувається в зв'язку із засвоєнням дитиною сенсорного досвіду суспільства, оволодінням нею людськими способами ознайомлення з предметами, певними еталонами оцінки їх звукових, оптичних та інших властивостей, словесними їх означеннями» (В.Томашевський, 2000).

Потрібними для вчителя є знання змісту образотворчого мистецтва і естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами, їхніх закономірностей, що відіграє вагомую роль у формуванні професійних якостей педагога.

О.Скрипченко наголошує: «Сприймання щодо психічного життя особистості набуває особливого значення. В об'єкті сприймання можуть специфічно відбитися інтелектуальні або емоційні особливості дитини, яка його сприймає. Наукові знання потребують інтелектуального їх сприймання, тобто сприймання змісту, розуміння образотворчих понять і термінів, виконуваних дій, посилення дій пам'яті, уваги та мислення. Емоційне сприймання яскраво постає при сприйманні художніх творів мистецтва» (О.Скрипченко, 2001).

На думку Л.Любарської: «Розуміння того, що сприймається, є необхідною передумовою художнього сприймання, емоційне переживання в якому визначає сам характер: піднесеність настрою, переживання високого, того, що підноситься матеріалом, який сприймається. Сприймання цікавого матеріалу на уроках образотворчого мистецтва викликає ілюзію швидкості плину часу, а сприймання нецікавого, вимушене очікування створюють уповільнення тривалості дій» (Л.Любарська, 2000, с.22).

На уроках образотворчого мистецтва необхідно забезпечити сприймання художніх образів за змістом, що базується на сприйманні явищ і об'єктів у просторі та часі. Серед об'єктів сприймання у просторі виокремлюється диференціація їхніх розмірів і форми, розміщення у просторі.

Сприймання молодшими школярами горизонтальних ліній є точнішим, ніж вертикальних. У процесі сприймання простору вагоме значення має окомір. При сприйманні простору молодшими школярами виникають зорові ілюзії, тобто неточне сприймання розмірів.

Відповідно до методичних принципів, мети і завдань вивчення образотворчого мистецтва виокремлюються два види діяльності учнів на уроках. Серед них, першочерговим є естетичне сприймання навколишньої дійсності з художнім осмисленням довкілля, зокрема: вмінням сприймати, емоційно реагувати та усвідомлювати естетичність ознак і красу різних об'єктів довкілля.

Також естетичне сприймання художніх творів образотворчого змісту включає формування відповідних умінь і навичок сприймання, оцінки у створенні художніх образів.

Сприймання відбувається на матеріалі творів світового образотворчого мистецтва, сучасних майстрів і вирішує такі завдання:

- формувати уявлення про особливості різних видів образотворчого мистецтва, розуміння значення засобів виразності під час створення художнього образу;

- розвивати вміння виразити власне відношення та емоційність переживань до художніх творів, які сприймаються у вигляді вербального відгуку з емоційним та естетичним оцінюванням, художнього аналізу, висловлювань, що передає естетичні смаки, ідеали, погляди молодших школярів, а також у формі графічних зображень з передаванням вражень про художній твір за допомогою начерків і замальовок;

- формувати знання та уявлення про образотворче мистецтво та художників, специфіку їхньої діяльності та майстерності, опанування спеціальними художніми поняттями.

Сприймання залежить від попереднього здобутого досвіду молодших школярів. Об'єкт, який діє на аналізатори учнів, активізує створені зв'язки з основою життєвого досвіду дітей.

На уроках образотворчого мистецтва естетичне сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами залежать від вражень, одержуються від об'єктів сприймання. Активізувати попередній досвід у позитивній ролі сприймання можна з прискоренням процесу виокремлення об'єктів розпізнавання, їхніх особливостей, збагачення змісту сприймання, піднесення повноти та чіткості.

Завдяки активізації попереднього досвіду на уроках образотворчого мистецтва учні початкових класів можуть сприймати знайомі об'єкти за деякими х ознаками.

Попередній образ об'єкта, тобто випереджаюче його відображення, в значній мірі підносить ефективність його сприйманвя. На його основі в учнів виникає стан чекання. Якщо воно відповідає сприйманому об'єкту, реакція на цей об'єкт виграє в своїй точності і швидкості.

Навчання є багатогранним процесом, у якому організм учнів функціонує цілісно, формує вербальні, аналітичні, логічні вміння, розвиває інтуїцію, фантазію і художнє мислення. Важливо вміло обрати види образотворчої діяльності для забезпечення взаємодії та сприянні повноцінному розвитку, ефективній практичній діяльності.

Сприймання учнями об'єкта успішно відбувається тоді, коли воно ґрунтується на активізації наявних уже в них нервових зв'язків. Воно повинно бути відповідно підготовлене. За складністю об'єктів визначається вагома роль у попередній підготовці під час сприймання.

Попередній досвід учнів пов'язаний з їхніми інтересами, настановами, прагненнями, почуттями, поглядами, переконаннями, які мають вплив на сприймання об'єктів та явищ навколишнього світу.

На уроках образотворчого мистецтва естетичне сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами відзначається особливостями цілеспрямованого та активного сприймання, що схоже зі сприйманням дошкільників. Учні складно тривало підтримують цілеспрямованість у сприйманні, керують певним навчальним завданням.

Діти молодшого шкільного віку здатні іноді помічати те, що не бачать дорослі, не пов'язане зі сприйманням змісту навчального завдання.

Творчість учнів виявляє зв'язки у творчій свободі, у впевненості в собі. Формування цих якостей особистості у молодшому шкільному віці відзначають стійкість учнів у процесі досягнення успіхів у навчанні.

На думку І.Демченко: «через малюнок, набувається певне вміння відкрито і без страху виражати власні ідеї та почуття, бо саме художня творчість тут є синтезуючим, конструктивним, об'єднуючим та інтегруючим засобами, від яких залежить внутрішній світ особистості» (І.Демченко, 2002).

І.Демченко зазначає: «активність сприймання, вміння підпорядковувати його поставленому завданню виховується у дітей в процесі навчання. Процес цей відбувається тим швидше, чим частіше ставлять дітям завдання, що вимагають сприймання конкретних предметів і явищ. Завдання ці повинні бути посильні дітям, спочатку зовсім прості, а потім дедалі складніші. Серед них важливе значення мають описи малюнків, картин та інших об'єктів» (І.Демченко, 2002).

Естетичне сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами можливе у подальшому вдосконаленні вмінь учнів виокремлювати частини, деталі в об'єкта сприймання та їх пов'язувати в єдине ціле, узагальнювати об'єкти сприймання, вміти пояснити їхню суть. Виокремлюється повнота, точність у сприйманні, розвиток спостережливості. Важливим є розвиток видів сприймання учнями: простору, тексту, малюнків, ілюстрацій, картин, музики, виробів і творів декоративно-прикладного мистецтва.

Показником розвитку процесу сприймання особистості, рівня її знань та вмінь є результат діяльності. Внаслідок цього матеріалізовані мета, предметні дії, операції, здібності і можливості особистості оцінюючи результат діяльності, формують думку оточуючих, а також самооцінку особистості.

У процесі сприймання навколишньої дійсності школярами повинні проявлятися інтерес до проведення спостережень та уважний розгляд об'єктів і явищ довкілля з вивчення його естетичних ознак, а також емоційна чутливість до настрою образів природи різних пір року та часу доби.

Необхідним є осмислення естетичного та незвичайного у повсякденному житті, багатство кольорів, споглядання краси споріднених і контрастних кольорів, характерних особливостей будови та естетичних ознак силуетів і форм, просторових явищ у просторі, розташування об'єктів у просторі, набуття навичок у вираженні вербально та графічно власних естетичних почуттів.

Сприймання творів образотворчого мистецтва у кінцевому результаті розвитку сприймання учнів на уроках набуває ними початкових відомостей про види та жанри образотворчого мистецтва, засоби художньої виразності, використання основних матеріалів та інструментів, з якими працюють майстри, художні засоби для передавання різного настрою у живописних та графічних художніх творах.

Також молодші школярі мають можливість дізнатися про види декоративно-прикладного мистецтва, специфіку узгодженості декору з формою виробів.

На думку Л.Любарської: «Важливо засвоїти поняття, мистецькі терміни, зумовлені змістом навчальної програми, а також вміти розпізнавати в творах художників художні матеріали – фарби, акварель, гуаш, туш, олівець, розповідати про виражальні засоби у творах образотворчого мистецтва, виражати своє ставлення до творів, виявляти естетичні відчуття, спираючись на свій життєвий досвід, враження від сприймання навколишньої дійсності» (Л.Любарська, 2000).

Почуттєве пізнання виявляється у безпосередньому відображенні навколишньої дійсності, сприймання – у відображенні цілісності оточуючих предметів, окремих ознак, відчуття властивостей об'єктів.

Пізнавальна функція сприймання відображається у предметах і явищах світу в їхній цілісності.

Фізіологічний механізм сприймання відображається у цілісності об'єктів і явищ під час безпосереднього контакту з ними.

Таким чином, значення естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами в їхній діяльності не може обмежуватися інформуванням про об'єкти у певному середовищі. Художній образ як сигнал про значущість суті подій і об'єктів, що є регулятором поведінки школярів у дійсності. Роль естетичного сприймання досить вагома з потребою у підтримці інформаційного балансу з середовищем.

2.3. Методичний інструментарій формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва

Серед методів і прийомів формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва доцільно відзначити:

- демонстрацію репродукцій картин, художніх творів, ілюстрацій, виробів зі скульптури, творів декоративно-прикладного мистецтва, з перевагою у вивченні творів одного виду та жанру образотворчого мистецтва, а саме: твори Марії Приймаченко «Весілля», «Лев», «Жоржини у синій вазі»;
- відвідування виставок художніх творів до певної теми з вивчення виду та жанру образотворчого мистецтва, зокрема пейзажу за творами Івана Айвазовського «Дев'ятий вал», «Місячна ніч», «Ніагарський водоспад»;
- екскурсії до навколишньої природи, художніх музеїв, виставкових залів, картин Катерини Білокур «Півонії», «Цар-колос», «Богданівські яблука» з метою ознайомлення з об'єктами природи та художніми творами,

перегляд образотворчого матеріалу для естетичного сприймання та осмислення його змісту;

– самостійне ознайомлення учнів зі змістом художніх творів Леонардо да Вінчі «Мона Ліза», «Таємна вечеря» на уроках і в позаурочний час.

У пізнанні навколишнього світу бере початок нагромадження життєвого досвіду, що усвідомлюється з метою опанування знаннями, адекватним навколишній дійсності зі зв'язками. Дітям складно уявити об'єкти та предмети, яких вони не бачили раніше. Наочно-чуттєву основу засвоєння забезпечують спостереження.

Спостереження є цілеспрямованим сприйманням об'єктів навколишньої дійсності, що потребує вияву вольових зусиль. Тому учні мають прислухатись і придивлятись до об'єкта, всебічно його сприймати, щоб отримати про нього необхідні уявлення.

Найбільш важливими умовами естетичного сприймання естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів є спостереження та спостережливість, які займають важливе місце на уроках образотворчого мистецтва. Крім того, спостережливість виявляється під час довільного цілеспрямованого сприймання. У спостереженні досить точно відрізняється довільність сприймання від мимовільного сприймання.

Спостережливість – це особливий вид діяльності, який характеризується своєрідними показниками, критеріями та ознаками.

Розвиток спостережливості відзначається чіткою постановкою завдання під час спостереження, підготовкою до його проведення, складанням плану дій, визначенням мети, оволодінням технікою застосування засобів спостереження, фіксацією одержаних результатів.

Спостерігати треба вміти, особливо на уроках образотворчого мистецтва, тому вчитель та діти мають володіти умінням проводити спостереження об'єктів навколишньої дійсності та художніх творів.

У процесі організації вчителем навчально-виховного процесу спостереження виступає одним із основних методів організації навчання. Як

бачимо, знання вчителем образотворчого мистецтва методу спостереження допоможе йому ефективно розвинути у молодших школярів таку якість, рису як спостережливість.

На думку С.Коновець: «спостереження, з позиції розуміння методу навчання як дидактичної категорії, виступає одним із основних методів організації взаємопов'язаної діяльності учителя і учнів початкових класів. Полягає у тому, що на уроках образотворчого мистецтва вчителем організовується, стимулюється, здійснюється поточний контроль, аналізується, коригується та оцінюється цілеспрямоване сприймання молодшими школярами об'єктів та явищ природи» (С.Коновець, 2000).

Отож, спостереження і спостережливість як важливі умови адекватного сприймання є взаємопов'язаними між собою. Тому перш ніж розкрити суть поняття «спостережливість», дамо чітке визначення змісту поняття «спостереження».

Спостереження є саме специфічно людським методом у процесі пізнання навколишнього світу, базується на активності психічних процесів молодших школярів, а саме процесів уваги і мислення.

Слід зазначити, що саме в процесі послідовного виконання вправ на уроках образотворчого мистецтва можливість проводити спостереження удосконалюється і поступово стає особистісною рисою – спостережливістю.

Спостереження є складовою образотворчої діяльності учнів, коли може встановлюватися відповідність між об'єктом зображення та художнім образом. Основні компоненти, що виділяються у структурі спостереження: мета, план, безпосереднє цілеспрямоване сприймання предметів і явищ природи, висновки.

Спостереження навколишньої дійсності та художніх творів базується на елементах мислення: задумі, системі методичних прийомів, осмисленні та контролі результатів. На уроці-екскурсії з образотворчого мистецтва метою учнів є чітке визначення об'єкту естетичного сприймання навколишньої дійсності, за яким буде спостереження, і результат цього спостереження. Чим

детальніше вивчатиметься дітьми об'єкт спостереження, тим краще й точніше вони зможуть відтворити, зобразити його на папері. Мета, поставлена вчителем, повинна бути сприйнята й усвідомлена учнями, оскільки має бути сприяння у розкритті змісту понять, завдяки яким мета формулюється, конкретизуються об'єкти та результати спостережень.

С.Коновець вважає: «учитель на уроках образотворчого мистецтва, перш ніж пропонувати учням поспостерігати за певним об'єктом, має орієнтуватися такими факторами: кожен об'єкт містить різні властивості, ознаки, зв'язки та може бути сприйнятим учнями з різних точок зору; діти мають різний рівень засвоєння опорних знань, умінь; сприймання носить вибірковий характер і без усвідомлених, конкретних цілей кожен учень буде сприймати і виділяти в об'єктах і предметах ознаки, які можуть зацікавити і мати конкретне значення» (С.Коновець, 2000, с.47).

Необхідно підкреслити, що зміст практичної діяльності не завжди може містити організацію роботи, яка спрямовується на сприймання школярами об'єктів спостереження навколишньої дійсності. Діти на уроках-екскурсіях з образотворчого мистецтва мають знати, за якими об'єктами конкретно спостерігати, деталі сприймання та очікуваний результат отримати у процесі спостережень.

В учнів виникає пізнавальний інтерес до проведення спостережень, а в альбомах з образотворчого мистецтва залишається невиконаною робота після спостережень. Вчитель має уникати таких ситуацій.

Основні етапи чіткої організації вчителем спостереження певних об'єктів: визначення теми дитячої роботи; визначення мети означеного процесу; техніка виконання роботи; інструктаж роботи; інспектування діяльності учнів.

Спостереження характеризується передусім наявністю чіткого завдання, яке ставить перед собою дитина, а саме – завдання придивитись чи прислухатись до тих чи інших предметів або явищ, відбити їх характерні особливості. Від чіткої постановки завдання залежить успіх спостереження.

Відповідно до його мети дитина приводить в дію ті аналізатори, якими воно здійснюється. Спостереження потребує опису фактів, їх порівняння, виділення в них істотного, усного звіту про них. Відомо, що зарисовка сприйманого об'єкта, його накреслення, виготовлення моделі тощо значно підвищує продуктивність спостереження.

Якість проведених спостережень на уроках образотворчого мистецтва відзначається залежністю від спостережливості молодших школярів, тобто здатності учнів помітити характерні риси, суттєві та малопомітні властивості об'єктів і явищ. Без розвитку спостережливості неможливо ефективно виконувати образотворчу діяльність з естетичного сприймання навколишньої дійсності.

Естетичне сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва має властивості:

- цілеспрямованості, коли учні чітко усвідомлюють, що саме сприймати, з якою метою, бо їхня діяльність перетворюється тільки на реєстрацію певних виразних ознак, які є не істотними, а значні риси не враховуються;
- систематичності, з достатньою можливістю відрізнити випадкові ознаки від типових, закономірних;
- плановірності, у наявності плану дій, який сприятиме підвищенню ефективного спостереження на уроках образотворчого мистецтва, визначаючи, як буде здійснюватися процес і умови спостереження;
- аналітичності, містить констатацію фактів, за об'єктами спостереження, пояснення їх, виявлення суті;
- результативності, з виключенням помилок, зменшенням суб'єктивних висновків і узагальнень;
- оперування конкретними образотворчими поняттями, спеціальними художніми термінами, сприяє чіткому визначенню навчального матеріалу, однаковості у можливих інтерпретаціях.

Л.Любарська зазначає: «спостереження на уроках образотворчого мистецтва розпочинається із організації сприймання об'єкта в цілому, щоб у дітей спочатку склалося цілісне уявлення про нього. Далі організовується сприймання тих його частин, які передбачені цілями спостереження. Воно неможливе без відчуття властивостей і ознак об'єктів або предметів за допомогою чуттєвих аналізаторів. А це потребує від дітей оволодіння вміннями бачити, відчувати, чути» (Л.Любарська, 2000).

На уроках образотворчого мистецтва, щоб назвати властивості, якості, та ознаки об'єктів необхідно знати кольори, звуки, види, форми та інші сенсорні відчуття. Коли учні зіставляють ціле та частини під час цілеспрямованого спостереження їм надається можливість під час сприймання уникнути виокремлення випадкових ознак і властивостей об'єктів, а також осмислити ознаки, які сприймаються у контексті цілісності художнього образу, виокремлювати в об'єктах істотних ознак з подальшим узагальненням.

Спостережливість є особливістю психічної діяльності учнів, їхніх умінь помітити в об'єктах і явищах те істотне, і навіть малопомітне.

Спостережливість постійно виявляються у відмічанні дитиною деталей, незначних, але важливих для повного та правильного осмислення об'єктів і явищ навколишнього світу. Спостережливість є необхідною в різних видах діяльності учнів.

Саме праця художника найбільше вимагає спостереження. Воно потрібне для пізнання дійсності, орієнтування в ній, набування досвіду.

Спостережливість є рисою особистості, що може виявлятися в процесі постійної спрямованості та здатності до сприймання, розуміння та оцінювання об'єктів, явищ, процесів і предметів, які є об'єктами уваги у підвищенні продуктивності художньої діяльності молодших школярів.

Рівень вміння спостерігати на уроках образотворчого мистецтва є залежним від навчання спостерігати та від спостережливості як особистісної риси. Якщо школярі систематично навчаються спостерігати за явищами та

об'єктами природи, поведінкою тварин, іншими аспектами життя, тоді в них розвивається характерна риса – спостережливість, у здатності помітити в об'єктах навіть незначні ознаки, але важливі для розуміння суті об'єктів і явищ.

Спостереження та спостережливість мають вагоме значення у навчанні. У спостереженнях на уроках образотворчого мистецтва учні не обмежуються безпосередніми сприйманнями досліджуваних об'єктів, а озброюють свої аналізатори знаряддями, які розширюють і підносять їх пізнавальні можливості.

Спостережливість школярів на уроках образотворчого мистецтва залежить від особливостей естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів. Молодші школярі чітко сприймають перспективу за характерними рисами, які зображуються на малюнках, схоплюють дію в цілісності сприйняття, але не завжди відрізняють головні ознаки від другорядних в об'єктах на картинах, що ускладнює сприймання та осмислення задуму художника, і, відповідно, спостереження з характерними властивостями.

Звичайно, необхідним є розвиток спостережливості молодших школярів, їхня сприйнятливість до оточуючих об'єктів і явищ, формування вмінь відмітити важливо знаки в різних відношеннях.

За твердженням О.Рудницької: «У педагогіці стало поширеним визначення «художнє сприймання» як провідний вид творчої діяльності, з яким органічно взаємопов'язані всі форми прилучення особистості до мистецтва: творіння, елементи імпровізації, виконання» (О.Рудницька, 2005).

Розглядаючи головні особливості художнього сприймання, можна стверджувати, що природа його складна і своєрідна.

Сам процес художнього сприймання – це складне утворення, яке перебуває у безперервному зв'язку з розумовим процесом, спостережливістю учнів.

Можна засвідчити, що розвиток композиційних умінь на уроках образотворчого мистецтва органічно пов'язаний з розвитком спостережливості, художнього сприймання, художнього мислення, вміння бачити і оцінювати власну композицію, що з'являється на всіх етапах її створення.

Спостережливість може розвиватися в учнів саме в процесі образотворчої діяльності, разом із систематичним і цілеспрямованим сприйманням об'єктів довкілля та явищ природи, їхніми різноманітними зображеннями та відповідним словесним описом. Розвиток спостережливості можливий в усіх видах навчальної діяльності учнів початкових класів.

Уроки з образотворчого мистецтва, екскурсії в природу, музеї, праця в художніх майстернях виробляють у молодших школярів уміння виокремлювати вагомі об'єкти та явища, їхні характерні ознаки та властивості.

У виконанні образотворчих завдань естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів вагому роль відіграє сприяння у сприйманні просторових відношень об'єктів, розвитку окоміру, спостережливості. Також, для розвитку спостережливості необхідними є спостереження в довкіллі, природі, особливо довготривалі.

На думку Н.Волкової: «головними вимогами спостережливості учнів є: чіткість, систематичність, різнобічність, достатня кількість зафіксованих фактів, своєчасність, об'єктивність, ретельне, вдумливе опрацювання зібраного матеріалу, відокремлення стійких, повторюваних фактів від другорядних та випадкових елементів, урахування всіх впливів на перебіг досліджуваних явищ, неупередженість у тлумаченні матеріалу, в оцінюванні фактів і висновків щодо них» (Н.Волкова, 2001).

Художній прояв у почуттях і емоціях молодших школярів та їхніх переживань під час естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів має бути чітким. Цінність ознак і властивостей залежить від

безпосередності процесу сприймання, звільнення від додаткових впливів на учнів.

У формуванні спостережливості у процесі естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів вагому роль має завдання спостереження, особливості підготовки до його виконання, відзначається складанням плану, фіксацією результатів у зображеннях на малюнках і виробках.

Спостереження є цілеспрямованим сприйманням певного об'єкта навколишньої дійсності. Спостерігаючи за дійсністю, учні активно розв'язують завдання на сприймання з пошуком, наприклад, фігури, замаскованої в малюнку, обстежують, аналізують, зіставляють, відтворюють, тобто активно діють.

Ефективними методами естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів, розвитку спостережливості молодших школярів є виховання зацікавленості спостереженням, допитливості, пробудити у дітей прагнення до його проведення, розвивати вміння перевірити відомості спостережень, не змішувати ознаки з навколишньої дійсності з власними уявленнями, робити точність у словесному звіті щодо спостережень, не допускати недоліків під час спостережень, їх виправляти за наявності.

Недоліки можуть бути, коли учні в процесі сприймання сприймають ціле, не помічають деталі, виявляють квапливість, не проводять довготривале спостереження, відсутня самостійність, помічають тільки те, що спостерігається іншими дітьми.

На думку О.Коберника та Г.Коберник: «великий виховний потенціал розвитку спостережливості учнів криється в емоційній атмосфері навчання образотворчому мистецтву, в позитивному емоційному тонусі навчального процесу. Саме вчитель має постійно стимулювати в учня прагнення піднятися вище того, що вже ними досягнуте, почуття власної гідності, добрий настрій при якому працюється швидше і результативніше. У той же час сприятливе спілкування вчителя з учнями, учнів один з одним створює

багатогранну гаму стосунків, перетворює процес навчання у бажаний, необхідний, у важливу духовну потребу» (О.Коберник, Г.Коберник, 1997).

Мова образотворчого мистецтва, система художньої мови ґрунтується на елементах, якими є колір, лінія, об'єм, композиція, простір. Рівень сформованості спостережливості в учнів здатний до прояву у композиціях і виробках завдяки різним виражальним засобам образотворчого мистецтва.

На уроках образотворчого мистецтва безпосередньо виражає настрій і хвилювання в душі лінія як засіб виразності. Також кольори можуть збуджувати та, навпаки, заспокоювати нервову систему, що зумовлюється безпосереднім впливом кольорів на сприйняття учнів та асоціаціями, які викликають кольори на основі здобутого досвіду спостереження.

І.Демченко відзначає, ефективними способами естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва є:

- мотиви діяльності, що дають дітям задоволення від своїх результатів спостереження;
- виникнення інтересу до творчості;
- захоплення образотворчою діяльністю;
- спеціальні художні здібності разом з образним мисленням, поетичним і музичним слухом;
- щирі, правдиві, безпосередні переживання;
- творча уява, яка сприяє перетворенню набутого досвіду спостереження, здатність до «входження» в зображувальний об'єкт чи умовну ситуацію;
- доповнення, зміни, варіації, перетворення знайомого, створення нових комбінацій на основі відомих;
- самостійний пошук вирішення творчих завдань, швидкість реакцій, кмітливість дій;
- знаходження відповідних виражальних засобів образотворчої діяльності під час спостереження;

– індивідуальність дитячих робіт (І.Демченко, 2002).

Отже, важливою передумовою формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва є вироблення вмінь до тривалого спостереження, подолання різних перешкод, які при цьому виникають. Виховання в учнів наполегливості в образотворчій діяльності, здатності долати труднощі сприяє розвитку їхньої спостережливості та естетичного сприймання.

Висновки до другого розділу

Дослідження проблеми формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва відбувається з виокремленням творчої діяльності, особистісних якостей та характерних рис естетичної вихованості учнів, ґрунтується на взаємозв'язку критеріїв: пізнавальному, мотиваційному та емоційному з відповідними показниками.

За результатами констатувального дослідження відзначається, що формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва ґрунтується на прояві пізнавального інтересу та сприяють вирішенню навчальних образотворчих завдань.

Особистісними проявами є допитливість і емоційні реакції на сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва, що пов'язується із цікавістю учнів, прагненням до визначення спрямованості на цінності. Пізнавальний інтерес з індивідуальними змінами сприяє впливу на навчальну образотворчу діяльність учнів.

Ефективні педагогічні умови формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва є такі:

- врахування вікових особливостей, індивідуальних реакцій молодших школярів у процесі естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів;

- урізноманітнення змісту образотворчих навчальних завдань з естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів;

- організація образотворчої діяльності з естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів на уроках;

- забезпечення сприятливої атмосфери естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів на уроках образотворчого мистецтва.

У вихованні спостережливості учнів на уроках образотворчого мистецтва вагому роль має постановка завдання під час спостереження, підготовка до виконання завдання, складання плану дій спостереження, фіксація результатів спостереження у малюнках і виробках.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши наукову літературу з проблеми дослідження формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва, ми можемо зробити наступні висновки:

1. Проаналізовано, що на уроках образотворчого мистецтва розвиваються складові творчого мислення: уява, фантазія, образність, які активізують емоційну та почуттєву сферу учнів, а також відбувається розвиток логічного мислення. Творчі завдання сприяють задоволенню одночасно пізнавальних, моральних та естетичних потреб молодших школярів. Внесення творчої складової в пізнавальну діяльність є моральною та етичною цінністю.

В освітньому процесі творчість має вплив на шкільне життя. При цьому стимулюється творча діяльність на уроках з різних навчальних дисциплін, що виявляє особливу гармонію у навчанні, відбувається виховання в учнів духовних запитів і формування естетичної культури.

2. Розкрито, що формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва базується на їхньому розумового розвитку. Естетичне сприймання супроводжується проявом інтелектуальних зусиль. Це органічне поєднання естетичних переживань і пізнавальної діяльності. Сприймання краси у дійсності пробуджує творчі думки, наповнює їх естетичним змістом, спонукає до включення у творчу діяльність.

На уроках образотворчого мистецтва формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами визначається об'єктивними та суб'єктивними чинниками.

Серед об'єктивних чинників, які забезпечують адекватність під час сприймання виокремлюються: яскравість, динамічність об'єктів і явищ, у силі подразника, та фізичні умови процесу сприймання: сила освітленості

об'єкта, відстань від учня, який його сприймає, розмір об'єкта: пропорції, його структура, з чіткими деталями, контраст фону з об'єктом.

Суб'єктивними чинниками формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва особливо важливими є уважність і спостережливість.

Спостережливість є особливістю психічної діяльності молодших школярів, їхні вміння виокремлювати в об'єктах і явищах дійсності істотні та малопомітні ознаки.

На уроках образотворчого мистецтва спостережливість молодших школярів може проявитися у деталях незначних, але важливих для повноти та правильного осмислення об'єктів і явищ навколишньої дійсності.

3. Визначено критерії та показники естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів: пізнавальний, мотиваційний, емоційний. Відповідно критеріям і показникам визначено три рівні: високий, середній і низький.

За результатами констатувального етапу дослідження відзначається необхідність виокремити та обґрунтувати сприятливі педагогічні умови, ефективні методи, прийоми та засоби в діяльності учителя у процесі естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва.

4. Визначено, що педагогічними умовами естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва є такі:

- врахування вікових особливостей, індивідуальних реакцій молодших школярів у процесі естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів;
- урізноманітнення змісту образотворчих навчальних завдань з естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів;

- організація образотворчої діяльності з естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів на уроках;
- забезпечення сприятливої атмосфери естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів на уроках образотворчого мистецтва.

Пізнання дитиною світу, розпочинаючись з відчуттів, не обмежується ними. Відображення об'єктів і явищ навколишньої дійсності, які діють на аналізатори школярів, називається сприйманням. На уроках образотворчого мистецтва формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами відзначається в аспекті джерела знань про навколишню дійсність та є спогляданням її об'єктів і явищ.

Дієвими методами та прийомами формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва доцільно відзначити:

- демонстрацію репродукцій картин, художніх творів, ілюстрацій, виробів зі скульптури, творів декоративно-прикладного мистецтва, з перевагою у вивченні творів одного виду та жанру образотворчого мистецтва;
- відвідування виставок художніх творів до певної теми з вивчення виду та жанру образотворчого мистецтва;
- екскурсії до навколишньої природи, художніх музеїв, виставкових залів картин з метою ознайомлення з об'єктами природи та художніми творами, перегляд образотворчого матеріалу для естетичного сприймання та осмислення його змісту;
- самостійне ознайомлення учнів зі змістом художніх творів на уроках і в позаурочний час.

У залежності від певного змісту об'єктів розрізняються особливості сприймання об'єктів і явищ природи, картин, художніх творів, скульптур, відповідно до особливостей їхнього змісту. Головні властивості сприймання – предметність, цілісність, структурність, осмисленість.

Проведене наукове дослідження окреслює наступні аспекти проблеми, зокрема проблема підготовки майбутніх учителів початкових класів у готовності до діяльності з формування естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверянова, Н. (2001). Образотворче мистецтво: стан і проблеми вивчення. *Рідна школа*, 1, 53-54.
2. Алексахін, Н. (1998). Ознайомлення з культурою кольору на заняттях з образотворчого мистецтва. *Дошкільне виховання*, 3, 23-27.
3. Андрущенко, І. (2005). Творча діяльність як основа формування естетичної культури особистості. *Рідна школа*, 8, 43-45.
4. Бабіч, Т. (2007). Що таке творчість? *Психолог*, 18-19, 3-10.
5. Барвінок, І. (1999). Визначення рівня розвитку естетичної культури у школярів. *Початкова школа*, 5, 59-61.
6. Белкіна, Е. (2001). Виховання мистецтвом. *Мистецтво та освіта*, 2, 36-38.
7. Бержанір, Г. (2000). Творить красу. *Початкова школа*, 10, 25.
8. Біда, О. (2002). Роль малюнків на уроках. *Мистецтво і освіта*, 4, 23-25.
9. Божко, Л.М. (1997). Виховання дитячої уяви у художніх образах. К.: Либідь, 108.
10. Васильєва, О., Поклад, І. (2002). Розвиток творчої особистості дитини в образотворчій діяльності. *Мистецтво та освіта*, 2, 42-43.
11. Верьовкіна, Ж., Чубук, Л. (2024). Естетичне виховання засобами образотворчого мистецтва. *Грааль науки*, 37, 373-374.
12. Волинець, Л.В. (2002). Мистецька освіта в школі. *Мистецтво і освіта*, 3, 14-17.
13. Волкова, Н.П. (2001). Педагогіка: посібник. К.: Академія, 576.
14. Волошина, Н.Й. (1996). 3 теоретичних засад естетичного виховання учнів засобами мистецтва. *Педагогіка і психологія*, 3, 9-18.
15. Воронова, Е. (2006). Обдарованість: діагностика та система роботи зі здібними дітьми. *Психолог*, 25, 5-37.

16. Гіптерс, З. (2001). Мистецтво як засіб художньо-естетичного виховання. *Рідна школа*, № 9, 60–63.
17. Глобчак, В. (2004). Особистісно-орієнтоване навчання і виховання молодших школярів на уроках у початковій ланці. *Рідна школа*, 4, 19-20.
18. Гончаренко, С. У. (1997). Український педагогічний словник. К.: Либідь, 375.
19. Горобець, Н. (1999). Формування естетичних почуттів у молодших школярів засобами мистецтва. *Рідна школа*, 11, 46-49.
20. Демченко, І. (2002). Творчий розвиток молодших школярів засобами образотворчого мистецтва. *Рідна школа*, 6, 62-64.
21. Демченко, І. І. (2002). Вплив образотворчого мистецтва на творчий розвиток учнів початкових класів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. праць*. Вип. 2. 99–104.
22. Демченко, І. І. (2003). До питання розвитку художньої творчості учнів початкової школи. *Рідна школа*, № 2, 45–47.
23. Естетичне виховання (густосологія): методичні рекомендації. (2004). Запоріжжя, 42.
24. Єр'оміна, О., Сердюк, І. (2000). Формування естетичного сприйняття творів мистецтва: з досвіду роботи. *Мистецтво та освіта*, 1, 39-41.
25. Калашник, Н.Г. (2004). Густосологія: Теорія і практика формування естетичних смаків. Запоріжжя, 267.
26. Калініна, Е. (2002). Інтегровані уроки з образотворчого мистецтва. *Початкова школа*, 2, 37-38.
27. Кардашов, В. М. (2007). Теорія і методика викладання образотворчого мистецтва: навч. посібник. К.: Слово, 296.
28. Кириченко, М. А. (2002). Основи образотворчої грамоти: Навч. посібник. К.: Вища школа, 190.
29. Клименко, О.О. (1997). Розвиток учнів на уроках образотворчого мистецтва. *Нові технології навчання*. К. Вип.19. С.237-239.

30. Клименко, В. (2003). Умови творчого розвитку особистості. *Завуч*, 33, 11-14.
31. Колесник, О. (1997). Втілюючи програму естетичного виховання. *Рідна школа*, 6, 67-68.
32. Колесніков, П.М. (2004). Естетика: навчальний посібник. К.: Інтер, 208.
33. Коновець, С. В. (2000). Образотворче мистецтво в початковій школі. К.: Знання, 80.
34. Конопко, О. (2000). Перші кроки до мистецтва. *Початкова школа*, №3, 25–28.
35. Котляр, В. П. (2006). Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей. К.: Кондор, 200.
36. Кульчинська, Н.Л., Кульчинська, А.А. (2003). Ігри в музеї. *Чоловічок*, 1.
37. Лещенко, М.П. (1996). Сучасні зарубіжні концепції естетичного виховання. *Педагогіка і психологія*, 12, 171-178.
38. Лозовий, В.О. (2005). Основи естетики. К.: Вища школа, 275.
39. Лук'яненко, М.С. (2002). Розвиток творчого мислення молодших школярів. *Обдарована дитина*, 5, 16-17.
40. Любарська, Л., Вовк, Л. (2001). Специфіка роботи з програмою з образотворчого мистецтва. *Початкова школа*, 11, 53-55.
41. Любарська, Л. (2002). Уроки образотворчого мистецтва. *Початкова школа*, №9, 50–55.
42. Мандзій, П. О. (2001). Вплив образотворчого мистецтва на інтелектуальний розвиток учнів. К.: Наук. світ, 245.
43. Масол, Л. М. (2006). Методика навчання мистецтва у початковій школі: пос. для вчителів у початковій школі. Х.: Ранок, 256.
44. Мельничук, М. (1996). Концептуальні засади духовного розквіту дітей. *Дошкільне виховання*, 10, 23-25.

45. Мірчук, М., Мірчук, З. (2005). Уроки образотворчого мистецтва. *Початкова школа*, 2, 26-28.
46. Мотузенко, В. (1996). Виховна роль уроків образотворчого мистецтва. *Рідна школа*, 10, 51-54.
47. Омельченко, Ж. (1996). Загальнолюдські цінності в духовній культурі суспільства. *Рідна школа*, 4, 10-14.
48. Омельчук, І. В. (2003). Творчість у контексті розвитку людини. К.
49. Рагозіна, В. (2001). Особистісно-зорієнтований підхід до діагностики розвитку учнів у процесі художньо-естетичного виховання. *Рідна школа*, 1, 50-53.
50. Редчук, Г.С. (2003). Бесіди з образотворчого мистецтва. *Початкова школа*, 1, 19-23.
51. Савченко, О. Я. (1998). Розвивай свої здібності. Навчальний посібник для молодших школярів. К.: Освіта, 180.
52. Савченко, О.Я. (2009). Виховний потенціал початкової освіти: посібник. К: Богданова А.М., 226.
53. Семенихіна, С. (2004). Графічні техніки в школі. *Мистецтво та освіта*, 4, 39-40.
54. Сирітка, Г. (2002). Виховання естетичних поглядів молодших школярів. *Початкова освіта*, 13, 8.
55. Стасюк, Н. А. (2009). Естетичне виховання молодших школярів засобами образотворчого мистецтва. *Педагогічні науки*, 5, 23–31.
56. Стецько, Н. (2005). Розвиток художньої уяви на уроках образотворчого мистецтва. *Початкова школа*, 1, 16-19.
57. Сухомлинський, В. О. (1987). Школа і природа. Твори у 5 т. К. Т. 5. 549.
58. Томашевський, В. (2000). Проблема та умови організації творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва. *Рідна школа*, 9, 66-67.
59. Томашевський, В. (2000). Розвиток творчих здібностей учнів на уроках образотворчого мистецтва. *Рідна школа*, 4, 48-49.

60. Фіцула, М.М. (2006). Педагогіка: навч. посіб. К.: Академвидав, 560.
61. Шадріна, І.М. (2000). Розвиток художньої уяви на уроках художньої праці. *Початкова школа*, 4, 84-87.
62. Шпак, В.І. (1996). Взаємозв'язок загального й естетичного розвитку у вихованні учнів. *Початкова школа*, 2, 30-37.
63. Яновська, Н. (2005). Мистецтво навчання або навчання через мистецтво. *Початкова школа*, 9, 47-49.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для молодших школярів
«Естетичне сприймання навколишньої дійсності та художніх творів
молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва»
(за О. Горчинською)

Мета: оцінка естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва.

Учням надається бланк анкети, пропонується обрати один із варіантів відповідей.

1. Чи подобається тобі виконувати цікаві навчальні завдання про навколишню дійсність і художні твори з образотворчого мистецтва?

а) так; б) інколи; в) ні.

2. Коли ставлять запитання про навколишню дійсність і художні твори на уроках образотворчого мистецтва, тобі подобається:

а) самому знайти відповідь, навіть якщо це важко;

б) коли як;

в) отримати готову відповідь від інших.

3. Чи шукаєш ти додаткову інформацію до теми про навколишню дійсність і художні твори з образотворчого мистецтва?

а) багато і постійно;

б) інколи багато, інколи – ні;

в) читаю мало.

4. Що ти робиш, якщо в тебе виникли питання під час вивчення нової теми про навколишню дійсність і художні твори на уроках образотворчого мистецтва?

а) завжди знаходжу відповідь;

б) інколи знаходжу відповідь;

в) не звертаю уваги .

5. Що ти робиш, коли дізнаєшся про щось нове про навколишню дійсність і художні твори на уроках образотворчого мистецтва?

а) намагаюсь поділитися з батьками, друзями;

б) інколи є бажання поділитися;

в) не розповідаю ніколи про це.

Обробка отриманих даних:

переважна більшість відповідей «а» свідчить про високий рівень естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва;

відповідей «б» – середній рівень;

відповіді «в» – низький рівень естетичного сприймання навколишньої дійсності та художніх творів молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва.

Додаток Б

Плани-конспекти уроків з образотворчого мистецтва

Тема. Розмаїття кольорів. Створення композиції «Кружляє листопад».

Мета: ознайомити учнів зі змістом поняття «акватипія»; учити дітей робити відбитки з готових природних матеріалів (листя); розвивати колірний зір, уміння спостерігати, навички та вміння відтворювати відбиток за допомогою акварельних фарб; виховувати акуратність під час роботи з фарбами, естетичні почуття, інтереси, смаки.

Обладнання: *матеріали:* акварельні фарби, листя дерев, пензлики, папір; *зоровий ряд:* репродукція картини; зразки дитячих робіт з теми уроку; фіксація нового терміну «акватипія» на дошці.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

1. Організація класу до уроку.

1.1. Створення психологічного комфорту у класі:

- Доброго дня! Посміхніться, і нехай сьогоднішній урок принесе лише позитивні емоції.

1.2. Перевірка готовності учнів до уроку:

- А зараз погляньте на свої парти. На уроці вам потрібні альбом для малювання, листя різних дерев, акварельні фарби, пензлики, стакан з водою.

2. Актуалізація опорних знань.

2.1. Вступна бесіда з учнями

- Діти, погляньте за вікном, яка тепер пора року? (Осінь)

- Які осінні місяці ви знаєте? (Вересень, Жовтень, Листопад)

- А як ви розумієте такий вислів: «Жовтень землю покриє, листком, а грудень – сніжком»? (Що в жовтні листя опадає, а взимку уже сніг)

- Діти, по чому видно, що зараз осінь? (Листя на деревах жовте, червоне, коричневе, опадає)

- Молодці! Якими кольорами частіше за все, на малюнках, зображується осінь? (теплими кольорами)

2.2. Створення проблемної ситуації:

- Зараз я зачитаю вам вірш, а ви уважно послухаєте і скажете, про що йдеться в ньому.

Осінь, осінь ...Лист жовтіє. З неба часом дощик сіє.

Червонясте золотисте опадає з кленів листя.

Діти ці листки збирають, у книжки їх закладають.

З них плетуть вінки барвисті. Червонясті, золотисті.

- Отже, про що йдеться в вірші? (про осінь, як листя опадає)

- Молодці, а як називається сам процес опадання листя? (листопад)

2.3. Оголошення теми, мети уроку:

- Сьогодні на уроці ми з вами будемо розмовляти про осінь, а тема нашого уроку звучить так: «Розмаїття кольорів. Створення композиції «Кружляє листопад».

3. Вивчення нового матеріалу:

3.1. Розповідь вчителя з елементами бесіди

- Ось і прийшла красуня-осінь. Вона перетворила ліси, сади, парки у казковий барвистий букет. Осінь – сплетіння радості і суму. Радість – у дарах природи, у збиранні врожаю, у розмаїтті фарб. А сум – у пронизливій сивині небес, в останньому прощальному вбранні природи, у тривожному шарудінні листя, у зграях птахів, які відлітають у вирій, у нескінченості дрібного осіннього дощику.

Ознаки осені, її красу і чарівність краще спостерігати в лісі, парках. Вона знімає з лісів, полів, густі кольори, змиває дощами зелень. Кожному дереву чарівниця осінь дарує особливе, неповторне вбрання. Золотавий колір до лиця білорічній березі, жовто-зелений жупан одягає струнка тополя.

Старий дуб вбирає одяг червоно-коричневий, а веселі клени отримали найяскравіше вбрання, різнобарвне: жовте, оранжеве, червоне.

- Як ви знаєте осінь поділяється на три періоди .

- Хто мені скажіть на які періоди поділяється осінь? (рання, золотиста, пізня).

- Погляньте у вікно і скажіть який період осені зараз? (рання осінь).

Правильно. Не зважаючи на те що на вулиці рання осінь, наш урок завітає у гості до золотистої осені.

- У кожного з вас є на парті кленовий листочок, перед тим як його розпочати малювати уважно розгляньте його. Усі листочки схожі між собою, але двох однакових ми ніколи не знайдемо, навіть якщо порівняємо всі листочки які у нас є. Зверніть увагу що поверхню листочка пронизують прожилки, тому він такий пружний і гнучкий. Центральна прожилка переходить у ніжку-черешок. Від неї попарно відходять у різні боки тонші прожилки. Від них у свою чергу відходять ще тонші. І так до самого краю листочка. Листя клена має по краю гострі зубчики.

- На що схожий кленовий листочок? (на долоню із розщепленими пальчиками)

3.2. Робота з додатковою наочною.

- Осінь завжди надихала художників, композиторів, поетів на творчість своєю неповторною красою та чарівністю. Як називають людей, які зображують красу природи на малюнках?(художники) Правильно.

Осінь – це яскрава й улюблена пора багатьох художників, тому вони і люблять її малювати. Ось погляньте на дошку, на ній ви бачите картини відомих художників. Перед нами чарівна природа, прекрасна у своєму прощальному пишному вбранні в очікування довгого зимового сну!

- Що зображено на малюнках? (Осінь, листопад)

- Скажіть які кольори переважають на картинах теплі чи холодні? (теплі). Правильно.

3.3. Словникова робота

- Давайте спробуємо уявити себе художниками, які малюють осінні пейзажі, образ осені. Але робитимемо це за допомогою акватипії.

- Хтось знає що таке акватипія? Подивіться на дошку.

Акватипія – значить: *аква* – вода, *типія* – відбиток. Давайте повторимо ще раз.

- Отже, щоб працювати у техніці акватипії знадобляться акварельні фарби, вода, осінні листя.

4. Вступний інструктаж, самостійна практична діяльність учня.

4.1. Поетапне зображення вчителем з поясненням.

- Сьогодні на уроці ми з вами спробуємо створити «осінній килимок» з різних листочків.

- Погляньте на дошку, це є послідовність нашої роботи. Покладіть 3-4 різних листочків поруч з аркушем так ніби вони впали на землю.

Тепер візьміть пензлика, вмокніть його в жовту фарбу та зафарбуйте зворотну поверхню листка.

Обережно візьміть за ніжку листочок, покладіть його зафарбованим боком на свій аркуш й злегка притисніть зверху долонею.

Листочок, відчувши вашу любов, залишив вам на довгу пам'ять своє фото – жовтенький відбиток, схожий на нього самого.

Тепер поступово беріть інший листочок, фарбуйте у теплі осінні кольори і «друкуйте» на своєму папері. Робіть усе не поспішаючи, охайно, бережно з любов'ю ставлячись до осінніх листочків.

Пофарбовані листочки можете прикладати рівно або похило. Якщо буде потрібно, то окремі дрібні деталі домалуйте. Подивіться будь-ласка на малюнки, які композиції можна зробити з листочків.

- Дітки, ви можете також проявити свою творчість! Поєднуйте кольори, фантазуйте і це все повинно супроводжуватись посмішкою та доброзичливістю. Отож приступаємо до роботи!

4.2. Практична робота учня.

- Усім зрозуміло завдання? А тепер приступаємо до роботи.

4.2.1. Індивідуальна допомога окремим учням.

Учні виконують творчу роботу. Учитель надає індивідуальну допомогу.

4.3. Оцінювання, коментування та виставка найкращих робіт учнів.

- Отже, ви закінчили малювати листочки, давайте продемонструємо їх один-одному. Перший ряд демонструє свої роботи другому і третьому ряду. А тепер другий ряд демонструє свої роботи першому і третьому ряду. Третій ряд демонструє свої роботи першому і другому ряду.

- А тепер підніміть руку хто отримав сонечко. Вийдіть на середину класу, щоб зробити маленьку творчу виставку ваших робіт. Ваші роботи відповідають всім вимогам, вони акуратні, гарні, ви проявили свою творчість, дотримано всіх пропорцій. Молодці, сідайте.

5. Підсумок уроку.

5.1. Підсумкова бесіда.

- Отже, давайте ми з вами пригадаємо якою була тема нашого уроку?
- Що таке «акватипія»?
- Що собою являє листочок?
- Як називають людей, які зображують красу природи на малюнках?

5.2 Прибирання робочих місць.

- Хто не закінчив свою композицію, обов'язково завершіть її вдома.

Приберіть свої робочі місця, пензлики помийте.

5.3. Прощання з класом.

- Я дякую вам за співпрацю. До побачення!

Тема. Створення графічної композиції «Штрихи осені».

Мета: збагатити знання учнів про графіку та графічні матеріали; навчити розрізняти твори графічного мистецтва; познайомити із графічними техніками; розвивати вміння насолоджуватись творами графічного мистецтва, аналізувати їх; формувати естетичні почуття, смак; прищеплювати зацікавленість творами образотворчого мистецтва, зокрема графічними.

Обладнання: простий олівець; пастель або кольорова крейда; альбом; підручник; чернетка; мультимедійна презентація.

Тип уроку: комбінований урок.

Хід уроку

1. Організація класу до уроку.

1.1. Створення психологічного комфорту у класі.

- Доброго дня, діти! Перед тим як розпочати роботу пропоную трішки розслабитись, тож слухайте мене уважно та виконуйте те, що я буду казати. Сядьте рівно, закрийте очі. Уявіть собі те, про що ви мрієте. Відкривайте очі та усміхніться і розпочнемо із вами нашу роботу.

1.2. Перевірка готовності учнів до уроку.

- Для нашої роботи вам знадобиться пастель або кольорова крейда; альбом, або аркуш А4; простий олівець та підручник.

2. Актуалізація опорних знань учнів.

2.1. Вступна бесіда з учнями.

- А яка зараз пора року? (Осінь) Який місяць? (Жовтень)
- Назвіть ознаки осені. (Холоднішає, день стає коротшим, йдуть дощі, сонечко не гріє)
- Які кольори переважають восени? (жовті, червоні, оранжеві)
- Це теплі чи холодні кольори? (теплі)
- Чим осінь багата? (Багато овочів та фруктів, люди збирають урожай)
- Що збирають люди восени? (фрукти та овочі)
- Так. Восени вся природа одягає жовтогарячі кольори, люди збирають урожай, а природа готується до зими.

- Які види образотворчого мистецтва ви знаєте? (архітектура, живопис, скульптура, графіка, декоративно-прикладне мистецтво та дизайн).

2.2. Створення проблемної ситуації.

- Для того, щоб дізнатись про що ж ми сьогодні будемо із вами говорити та робити, пропоную розв'язати ребус.

- Молодці, графіка!

2.3. Оголошення теми і мотивація навчальної діяльності учнів.

- Отже, темою сьогоднішнього уроку буде «Створення графічної композиції «Штрихи осені».

- Ми із вами дізнаємось що ж таке графіка, пригадаємо, які графічні матеріали вам відомі із попереднього класу, познайомимось із графічною технікою та дізнаємось чим же графіка відрізняється від інших видів образотворчого мистецтва.

3. Вивчення нового матеріалу.

3.1. Розповідь з елементами бесіди.

Графіка – це різновид мистецтва, назва якого походить від грецького слова, що в перекладі означає «пишу, дряпаю, малюю».

Графічні матеріали – тверді та м'які, до твердих ми відносимо – олівці, фломастери, ручки, це матеріали, які дозволяють нам навести чіткі лінії, промалювати деталі.

М'які – це вугіль, пастель, кольорова крейда, вони допомагають передати нам м'якість та ніжність зображення.

Дивлячись за вікно, яка ж чудова пора року – осінь, кожен народ любить та береже природу рідного краю, милується нею. І кожна талановита людина, передає свою любов до природи по різному.

Художник, створює пейзажі, цих людей називають художниками-пейзажистами. Є люди, які передають красу природи за допомогою графічних засобів – ліній, штрихів крапок, плям. Давайте із вами розглянемо кожний із цих засобів.

Лінії різняться – великі та маленькі, товсті та тонкі, прямі, хвилясті, ламані...І кожна лінія має свій характер, тому нам важливо вміти їх добирати у наших роботах. За допомогою ліній ми зображуємо красиви, стовбури дерев, листочки, гілки та багато чого іншого.

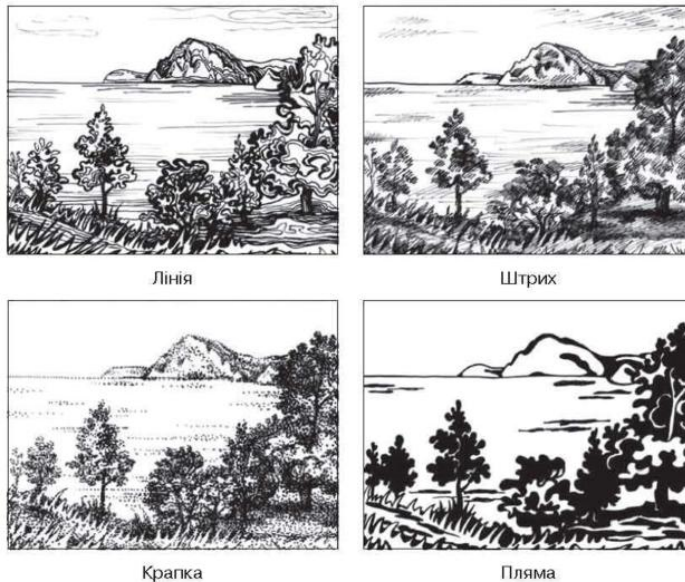
А штрихи – це сукупність ліній, уважно подивіться на слайді.

Крапка – це відтиск гострого кінця ручки, олівця, фломастера тощо.

А як думаєте, що таке пляма? (це однотонне зображення без чітких зовнішніх контурів)

3.2. Робота з додатковою наочністю.

- Давайте із вами переглянемо картини та скажемо за допомогою яких засобів ці малюнки. (Малюнки створені за допомогою ліній, крапок, штрихів і плям).

- Так, все вірно, отже дані малюнки відрізняються засобами, якими їх зображували.

3.3. Робота з підручником.

- А тепер відкрийте підручник на сторінці 32.
- Якими матеріалами виконана перша картина? (твердими)
- Які кольори використав автор зображуючи ці картини? На першій картині? (теплі та хроматичні) Який колір теплий на картині? (оранжевий)
- А на другій картині, які кольори переважають? (зелені, жовті, коричневі)

4. Вступний інструктаж і практична самостійна діяльність учнів.

4.1. Поетапне зображення композиції вчителем з поясненням.

1. Для початку проведемо лінію горизонту, яка відділяє землю та небо, як ви можете побачити на першому моєму малюнку. Спочатку це два штрихи, а після я легенько розтушувала їх.

2. Далі, як ви можете побачити на другому малюнку, на передньому плані я додала дерево, річку.

3. Далі на задньому плані я додала кущі, хмаринки.

- Пам'ятайте, що ви можете додати щось своє, щоб цей малюнок належав тільки вам.

4.2. Практична робота учнів.

4.2.1. Фізкультхвилинка.

4.2.2. Індивідуальна допомога окремим учням.

- У кого виникають труднощі, піднімайте руку і я до вас підійду.

4.3. Оцінювання, коментування та виставка найкращих робіт учнів.

- Ви всі сьогодні гарно попрацювали, були активними та старанними на уроці. Учні, які отримали золоті сердечка, прошу вийти до дошки на виставку найкращих робіт. Молодці, ви дуже добре впоралися із завданням.

5. Підсумок уроку.

5.1. Підсумкова бесіда.

Тож давайте пригадаємо:

- Яка тема уроку? Що таке графіка?

- Якими матеріалами ми її виконуємо?

- Назвіть графічні засоби.

5.2. Прибирання робочих місць.

- А тепер давайте ми приберемо свої робочі місця.

5.3. Домашнє завдання.

- Хто не встиг домалювати, домалюйте вдома. Дякую Вам за роботу.